

CROATICA CHRISTIANA PERIODICA

ČASOPIS INSTITUTA ZA CRKVENU POVIJEST
KATOLIČKOGA BOGOSLOVNOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

God. XL

Zagreb, 2016.

Broj 77

rasprave i prilozi

UDK 282(497.5)“12”
[264:003.349.1] (497.5 Senj)“1248”

Prethodno priopćenje

Primljeno: 3. lipnja 2015.

Prihvaćeno za objavljivanje: 5. studenoga 2015.

OTPIS INOCENTA IV. SENJSKOM BISKUPU (1248.) POD PATRONATOM SV. JERONIMA¹

I. Senjski privilegij iz godine 1248.

Vanda KRAFT SOIĆ, Zagreb

Autorica u prilogu nastoji objediniti te sažeto i sustavno izložiti najvažnije spoznaje vezane uz otpis pape Inocenta IV. senjskomu biskupu Filipu iz godine 1248. Rad se ponajprije bavi pravnim aspektima, odnosno sadržajem reskripta, koji je temelj kanonske egzistencije glagoljice na našim prostorima. Pritom se također osvrće i na neke momente bitne za kanonski položaj glagoljice u našim krajevima od njezina najranijega spomena do godine 1248. Potom nastoji izložiti crkveno-političke okolnosti tijekom prvih desetljeća 13. stoljeća koje su uvjetovale novi odnos Rima prema drugim (nelatinskim) liturgijskim jezicima i obredima, kao i one u hrvatskim krajevima u doba papina otpisa u kojima je taj novi odnos zaživio upravo u vidu otpisa pape Inocenta IV. senjskom biskupu (1248.) i omišaljskim benediktincima (1252.). Autorica zaključuje rad nastojeći sabrati i prikazati značenje, odnosno dosege senjskoga i omišaljskoga privilegija na svim onim područjima na kojima su oni utvrđeni.

KLJUČNE RIJEČI: *Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu (1248.), otpis pape Inocenta IV. omišaljskim benediktincima (1252.), glagoljica, crkvenoslavensko bogoslužje, crkvena povijest, 13. stoljeće.*

Uvod

Teško je pronaći tekst vezan uz pravo crkvenoslavenskoga bogoslužja u Hrvatskoj, a tako i povijest srednjovjekovne hrvatske književnosti, koji se ne bi doticao Otpisa pape

¹ Ovaj članak je doraden i razrađen dio autoričina magistarskoga rada: Vanda KRAFT SOIĆ, *Sveti Jeronim u hrvatskoj glagoljaškoj kulturi srednjega vijeka i humanizma*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2011.

Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu iz godine 1248., koji je ozakonio glagoljicu i crkvenoslavensko bogoslužje na sveukupnom području njihove uporabe u doba reskripta i time otvorio vrata zlatnom dobu glagoljaštva. Njegovo su značenje i učinci percipirani na širokom prostoru. U radu nastojimo objediniti te sažeto i sustavno izložiti u literaturi naznačene najbitnije spoznaje gledom na pravni sadržaj i značaj toga otpisa te crkvenopolitičke okolnosti koje su ga uvjetovale. Pokušat ćemo također sabrati saznanja vezana uz njegovo značenje i dosege. Također ćemo se, da bi nam njegov domet bio razvidan, osvrnuti – tek u bitnomu – na »krizne momente« prava na uporabu glagoljice, odnosno crkvenoslavenskoga jezika u bogoslužju na hrvatskom prostoru prije 1248. godine.

Tekst Otpisa pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu (1248.), njegov pravni sadržaj i značaj; pravni položaj glagoljice i crkvenoslavenskog bogoslužja na hrvatskom prostoru do 1248. godine

»(Venerabili fratri) Episcopo Sceniensi (etc.) Porrecta nobis tua petitio continebat quod in Sclavonia est littera specialis, quam illius terre clerici se habere a beato Jeronimo asserentes, eam observant in divinis officiis celebrandis. Unde ut illis efficiaris conformis, et in terre consuetudinem in qua consistis episcopus immitteris, celebrandi divina secundum dictam litteram a nobis suppliciter licentiam postulasti. Nos igitur, attendentes quod sermo rei et non est res sermoni subiecta, licetniam tibi in illis dumtaxat partibus ubi de consuetudine observantur premissa, dummodo sententia ex ipsius veritate littere non ledatur, auctoritate presentium concedimus postulatum. Nulli ergo etc. Nostre concessionis etc. Datum Lungduni IV Kalendas Aprilis [Pontificatus nostri] anno quinto.«²

² Hrv. prijevod: – »Predana nam tvoja molba sadržavala je da u Slavoniji postoji posebno pismo kojim se kler te zemlje, tvrdeći da ga ima od sv. Jeronima, služi u slavljenu bogoslužja. Zbog toga da bi se s njime poistovjetio i prilagodio se običaju zemlje u kojoj si biskup, ponizno si od nas zatražio dopuštenje da možeš bogoslužje slaviti prema rečenom pismu. Mi, dakle, imajući na umu da je govor podložan stvari, a ne stvar govoru, dodjeljujemo ti ovim pismom zatraženo dopuštenje, i to u onim krajevima gdje već postoji spomenuti običaj, s time da se različitošću pisma ne povrijedi smisao. Dano u Lyonu 29. ožujka 1248. pete godine (našeg pontifikata).« Latinski tekst kao i hrvatski prijevod nav. prema: Mile BOGOVIĆ, »Put glagoljice od redovnika preko seoskih svećenika do biskupskog dvora. U povodu 750. obljetnice pisma Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu«, *Croatica christiana periodica*, god. 22, br. 41, Zagreb, 1988., str. 62–63 i bilj. 28. Bogoviću dugujemo i podatke da je pismo sačuvano kako je registrirano u Archivio Segreto Vaticano, *Reg. Vat.* n. 21, f. 522rv, a ne kako je otposlano, te da je višeput objavljivano, a prvi ga je objavio Augustinus Theiner (*Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, vol. I, Romae, 1863., p. 78), unijevši u tekst pogrešku čitajući »cum illis efficiaris conformis« namjesto »ut illis efficiaris conformis«, što prenose mnogi. Usp. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije = Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (u daljnjem tekstu: *CD*), sv. 4 (ur. Tadija SMIČIKLAS), Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1906., str. 343, br. 307 te Lucas JELIĆ, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Veglae, 1906., str. 9, br. 3 i Svetozar RITIG, *Povijest i pravo slovenštine u crkvenom bogoslužju sa osobitim obzirom na Hrvatsku*, I. svezak od 863–1248, Zagreb, 1910., str. 216. Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 62–63 i bilj. 28. Prijevod Eduarda Hercigonje vidi u: Eduard HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, sv. 2: *Srednji vijek i renesansa* (XIII. – XVI. stoljeće) (ur. Eduard HERCIGONJA), Zagreb, 2000., str. 176.

Navedenim pismom papa Inocent IV.³ pozitivno odgovara na molbu koju mu je senjski biskup Filip⁴ podastro godine 1247., došavši u Lyon, gdje je papa tada prebivao, kako bi ondanjem splitskomu nadbiskupu Ugrinu, čiji je bio sufragani, isposlovao metropolitanski palij⁵ te tom prilikom primio papin mandat za diplomatsku misiju koja mu je predstojala u Bosni.⁶

Sáma molba senjskoga biskupa nije nam sačuvana, a tako ni izvornik papina pisma. No tri su središnje rečenice papina otpisa odigrale izuzetnu ulogu u povijesti hrvatskoga glagoljaštva. Kako bismo bili u mogućnosti razvidjeti značenje i dosege otpisa Inocenta IV. iz 1248. valja nam ponajprije, barem ukratko, sagledati dotadašnji pravni položaj glagoljice i bogoslužja na (staro-)crkvenoslavenskom jeziku⁷ u Hrvatskoj.

Već prve neposredne i autentične vijesti o crkvenoslavenskom bogoslužju i glagoljici u Hrvatâ dolaze uz negativan predznak,⁸ samo četrdesetak godina nakon Metodove smrti.⁹

Kao odgovor na molbu hrvatskoga kralja Tomislava i Mihajla, vojvode zahumskoga, s njihovim prvacima, kao i biskupâ Dalmacije, »da se udostoji poslati svoje biskupe i monitorij koji će sadržavati dogmu kršćanske vjere«,¹⁰ papa Ivan X. po legatima šalje podnositeljima molbe dva svoja pisma¹¹ s ciljem održavanja sabora na kojemu bi se uredile crkvene prilike u tim krajevima.¹² Središnji interes pisama upravo je pitanje slavenskoga

³ O papi Inocentu IV. (25. 6. 1243. – 7. 12. 1254.) opširnije vidi u: »Innozenz IV.«, *Lexikon für Theologie und Kirche*, sv. 5, Freiburg – Basel – Wien, 2006., str. 518–519 (s lit.).

⁴ Senjski biskup Filip spominje se u dokumentima između 1248. i 1257. godine (CD, sv. 4, str. 341–342, br. 305; str. 342, br. 306; str. 354–355, br. 316). Usp. TOMA ARHIĐAKON, *Historia salonitana. Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika* (predgovor, lat. tekst, kritički aparat i prijev. na hrv. jezik Olga Perić; povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol), Split, 2003., str. 297.

⁵ Usp. TOMA ARHIĐAKON, *Historia salonitana*, XLV, 17, str. 298–299.

⁶ Usp. S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 215–216 upućujući na detaljniji tekst *Historia salonitana*, izd. RAČKI, XLV, str. 195–203. Usp. također – a ovdje i više o misiji – M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 64; Stjepan DAMJANOVIĆ, »Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu godine 1248.«, Stjepan DAMJANOVIĆ, *Jazik otačaski*, Zagreb, 1995., str. 84.

⁷ Dok se termin *staroslavenski* jezik rabi za najstarije sačuvane ćirilometodske spise 10. – 11. stoljeća (tzv. kanon), terminom *crkvenoslavenski* jezik »određuje se faza u razvoju tradicionalnoga, ćirilometodskoga književnog jezika koja počinje s dvanaestim stoljećem, a okarakterizirana je pojavom lokalnih tipova (redakcija) toga jezika obilježenih prihvaćanjem nekih tipičnih crta iz sustava živoga govornog supstrata«, Eduard HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb, 2006., str. 63, bilj. 20. U ovom ćemo se radu nastojati držati navedenih terminoloških određenja. Stari slavenski tekstovi donose samo jedan naziv za jedan slavenski književni jezik, *slovenbskb*, tj. slavenski, kako ga primjenjuju i grčki i latinski izvori za sve slavenske idiome. Usp. S. DAMJANOVIĆ, *Jazik otačaski*, str. 39.

⁸ Usp. Vjekoslav ŠTEFANIĆ, »Tisuću i sto godina od moravske misije«, *Slovo*, god. 7, br. 13, Zagreb, 1963., str. 31; Radoslav KATIČIĆ, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb, 1998., str. 392.

⁹ Radoslav KATIČIĆ, »Uz pitanje o postanku i starosti glagoljice«, *Croatica*, god. 26, br. 42–44, Zagreb, 1995. – 1996., str. 198.

¹⁰ Navedeno prema: Nada KLAIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971., str. 293.

¹¹ Pouzdano se zaključuje kako su ta pisma, koja sadrže najstarije izričite vijesti o glagoljanju, sastavljena godine 925., s mogućim odstupanjem od nekoliko mjeseci. Usp. S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 147–148, bilj. 39. i Radoslav KATIČIĆ, »Methodii doctrina«, *Slovo*, god. 26, br. 36, Zagreb, 1986., str. 11; u: *Isto*, bilj. 1, navedena bibliografija izdanja pisama Ivana X. Rad sadrži iscrpnu filološku analizu sadržaja papinih pisama (str. 11–44). Upućujemo također i na rad »Dopuna članku 'Methodii doctrina'« istoga autora, u: *Slovo*, god. 29–30, br. 39–40, Zagreb, 1989.–1990., str. 23–25.

¹² Usp. Benedikta ZELIĆ-BUČAN, »Narodni jezik u bogoslužju«, Benedikta ZELIĆ-BUČAN, *Jezik i pisma Hrvata. Rasprave i članci*, Split, 1997., str. 88.

bogoslužja i njegove pismenosti.¹³ U prvome pismu, onomu splitskomu nadbiskupu Ivanu i njegovim sufraganima,¹⁴ papa kori naslovnike zbog za njega uznemirujućih prilika, tj. zbog toga što na njihovu »crkvenom području vrvi druga nauka koja se ne nalazi u svetim svescima« a oni pritom šute i slažu se.¹⁵ Iako pismo rabeći i opetujući termin *doctrina* sugerira kako je u pitanju nauka vjere, dakle pravovjernost, iščitava se – tako Katičić – da je »druga nauka« zapravo *Methodii doctrina*, »Metodov nauka«¹⁶ pod čime papa zapravo podrazumijeva službu Božju na novom liturgijskom jeziku, onom slavenskome.¹⁷ Doimlje se da su opomene izrečene pod prijetnjom izopćenja. Tek sugerirajući da je u pitanju hereza, papa uistinu prigovara liturgijskoj disciplini.¹⁸ Pismo nam donosi vrijednu informaciju: podrijetlo slavenskoga bogoslužja veže se uz Metoda, i to samo četrdeset godina po njegovoj smrti.¹⁹

U drugom pak pismu, kralju Tomislavu i knezu Mihajlu, svemu kleru, županima i narodu,²⁰ Ivan X. podsjeća kako mu je povjerena dužnost »istrgnuti maglu zloće iz svakoga skupa kršćana«, te opominje: »Koji se naime osobito prisni sin svete Rimske crkve, kao što ste vi, raduje što prinosi Bogu žrtvu na barbarskom ili slavenskom jeziku? Jer ne sumnjam da onima, koji god je brz da žrtvuje na slavenskom jeziku, ostaje išta drugo nego ono što je pisano: 'Izašli su od nas, a nisu od nas; jer da su od nas, ostali bi svakako s nama, (a kako će to) ako ne (ostanu) u ophođenju s nama i u našem jeziku.«²¹

¹³ Usp. R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 392. Tako i S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 138.

¹⁴ *Ioannes episcopus servus servorum Dei reverendissimo et sanctissimo confratri nostro Ioanni sancte Salonitane ecclesie archiepiscopo omnibusque suffraganeis*, navedeno prema: R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 386.

¹⁵ Lat. tekst i hrv. prijevod u: R. KATIČIĆ, »Methodii doctrina«, str. 13; R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 393 (CD, sv. 1 [ur. Marko Kostrenčić], Zagreb, 1967., str. 29, br. 22.). Tu »drugu nauku« (*aliam doctrinam*) pismo nadalje opisuje i kao »zao korijen« na koji papa opominje biskupe, te ju suprotstavlja »dobroj nauci« (*bona doctrina*), označenoj kao »evandeoska nauka« (*doctrina evangelii*). Usp. *Isto*.

¹⁶ »No to neka bude daleko od vjernih, koji poštuju Krista i vjeruju da po svojem djelovanju mogu posjedovati drugi život, da zanemaruju nauku evanđelja i sveske kanonskih propisa, a k tomu još apostolske naredbe, i da pribjegava Metodijevoj nauci, kojega ni u kojem svesku nismo našli među svetim piscima«, R. KATIČIĆ, »Methodii doctrina«, str. 13, tamo i lat. tekst (CD, sv. 1, str. 30, br. 22).

¹⁷ To je vidljivo iz sljedećih papinih riječi: »potičemo vas [...], da se povežete s našim biskupima [...] i nastojite po slavenskoj zemlji sve smiono popravljati, i to tako da se ni na koji način ne udaljite od nauke spomenutih biskupa (tj. one papinih legata), tako da u slavenskoj zemlji *vršite službu* prema običajima svete Rimske crkve, to jest na latinskom jeziku, a ne na stranom«. Usp. i navod (s našom istakom) prema Radoslav KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 395. Usp. također Radoslav KATIČIĆ, »Methodii doctrina«, str. 20–21, tamo i lat. tekst (CD, sv. 1, str. 30, br. 22). Katičić je pokazao kako se riječ *doctrina* u to doba ne odnosi i ne rabi samo za definicije vjerskih sadržaja nego i na liturgijske propise i disciplinu, pa i dušobrižništvo, usp. *Isto*, str. 22 i R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 395.

¹⁸ Usp. R. KATIČIĆ, »Methodii doctrina«, str. 21; R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 396. Na toj liniji Runje drži da sintagma *Methodii doctrina* označuje Metodovo djelo u vidu pisma, prijevera i narodnoga jezika koje je uveo u liturgiju, i naziva se »drugom« stoga što nije ni na latinskom ni na grčkom.

¹⁹ Usp. R. KATIČIĆ, »Methodii doctrina«, str. 21; R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 409; R. KATIČIĆ, »Uz pitanje o postanku i starosti glagoljice«, str. 198.

²⁰ Pismo je upućeno »dilectio filio Tamisclao, regi Crouatorum, et Michaeli, excellentissimo duci Chulmorum nec non seu et sanctissimo confratri nostro Joanni, sancte salonitane ecclesie archiepiscopo, omnibusque episcopis et universo populo per Slavoniam et Dalmatiam commorantibus, dilectissimis filijs nostris«, navedeno prema: Nada KLAIĆ, »Historijska podloga hrvatskoga glagoljštva u X. i XI. stoljeću«, *Slovo* god. 9, br. 15–16, Zagreb, 1965., str. 244. Klaić pismo navodi prema Propagandinu rukopisu *HSM* fol 626v do 628r (također upućuje na: Franjo RAČKI, *Documenta*, str. 189–190 i CD, sv. 1, str. 33–35, br. 24).

²¹ Navedeno prema (a tu je i latinski tekst): R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 408 (CD, sv. 1, str. 34, br. 24).

Prinošenje misne žrtve na slavenskome jeziku ovdje bi se moglo shvatiti kao odvajanje od Crkve i pape,²² napuštanje jezika kojim se služi apostolska Rimska crkva, odnosno komunikacije s njom.²³ Iz papinih se pisama naime iščitava njegova zabrinutost za jedinstvo u jeziku, kao i za mogućnost komunikacije i međusobne duhovne povezanosti u Crkvi.²⁴ Stipčević će u tim pismima vidjeti početak borbe Rimske kurije protiv crkvenoslavenskoga bogoslužja, naime protiv jezika koji nisu mogli razumjeti i pisma koje nisu umjeli čitati.²⁵

Splitski će sabor 925. godine biti prisiljen donijeti odgovarajuće odluke u skladu s papinim pismima i tako glagoljicu i bogoslužje na crkvenoslavenskom jeziku staviti pred, kako ga naziva Bogović, »prvo veliko iskušenje«.²⁶ Svojim desetim kanonom Sabor je svakom dalmatinskom biskupu zabranio ređenje glagoljaša kao i služiti glagoljašima misu, ostavljajući ipak mogućnost uporabe slavenskoga bogoslužja i glagoljice klericima i redovnicima, a svećenicima isključivo u slučaju njihova manjka i uz posebno papino dopuštenje.²⁷ Uspostava crkvenoga jedinstva do kojega je na Saboru došlo slijedom onoga političkoga – obnova drevne salonitanske Crkve na čelu sa splitskim nadbiskupom kao metropolitom, te ukinuće Ninske biskupije od Lava VI. nakon Splitskog sabora iz 928. i potpadanje njezina teritorija pod jurisdikciju Splita²⁸ – rezultirala je i stvaranjem jedinstvenoga dalmatinsko-hrvatskog kulturnog prostora, a zbog neučinkovitosti represivnih mjerâ papinih pisama i Splitskoga sabora iz 925. proširilo se staroslavensko bogoslužje s glagoljicom i na područje dotadašnje Ninske biskupije.²⁹ Hrvatska književnost, uz već

²² S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 137.

²³ Usp. R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 401.

²⁴ Usp. Radoslav KATIČIĆ, »Jezik i pismenost«, *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, sv. 1: *Srednji vijek (VII–XII. stoljeće). Rano doba hrvatske kulture*, Ivan SUPIČIĆ (ur.), Zagreb, 1997., str. 346.

²⁵ Usp. Aleksandar STIPČEVIĆ, *Socijalna povijest knjige u Hrvata*. Knjiga I – *Srednji vijek: Od početaka do glagoljskog prvotiska iz 1483.*, Zagreb, 2004., str. 245.

²⁶ Tako je te okolnosti karakterizirao Mile BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice na hrvatskom području do 1248. godine«, *Glagoljica i hrvatski glagolizam. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta (Zagreb – Krk, 2.–6. listopada 2002.)* Marija Ana DURRIGL – Milan MIHALJEVIĆ – Franjo VELČIĆ (ur.), Zagreb – Krk, 2004., str. 252.

²⁷ »Neka se nijedan biskup naše pokrajine ne usudi promaknuti na bilo koji stupanj ikoga koji upotrebljava slavenski jezik; on ipak može služiti Bogu kao klerik ili kao redovnik. Nadalje, neka mu ne dopusti da služi misu u njegovoj biskupiji, osim ako bi bila oskudica svećenika; samo po odobrenju rimskog biskupa može mu se dopustiti da vrši svećeničku službu« – hrvatski tekst naveden prema: Mile BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 253. Latinski tekst u: *CD*, sv. 1, str. 32, br. 23. Štefanić drži kako je taj kanon u temelju predstavljao pokušaj da se »glagolizam polako istisne prestankom ređenja glagoljaša i zabranom vršenja mise na slavenskom – osim u slučaju nestašice svećenstva. Time je ostavljen jedan izlaz, kao i onim riječima, da glagoljaši mogu služiti Bogu kao klerici i monasi«, Vjekoslav ŠTEFANIĆ, »Determinante hrvatskog glagolizma«, *Slovo*, god. 24, br. 34, Zagreb, 1984., str. 17–18. Taj će deseti kanon Splitskoga sabora Katičić u tom smislu okarakterizirati kao »kompromis koji jezičnoj politici koju je Rim tada tražio od dalmatinske Crkve oduzima svaku udarnu snagu« te »tek prividno ostvaruje ono što je papa očekivao u tom pogledu«, R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 392. Bezuvjetna odluka o zabrani glagoljice, naime, nije donesena: njezina je uporaba »krajnje ograničena no ne i dokinuta«, Mile BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 253. N. KLAIĆ drži kako bezuvjetnu zabranu biskupi nisu ni htjeli ni mogli donijeti, te da je odgovornost za nestašicu svećenika, odnosno konačna odluka, namjerno prepuštena papi, imajući u vidu preveliku udaljenost Rima da bi se tražilo dopuštenje za pojedine svećenike, usp. *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, str. 301.

²⁸ Usp. *Isto*, str. 297.

²⁹ Usp. Radoslav KATIČIĆ, »Glagoljaški udio u dvojezičnoj hrvatskoj književnosti razdoblja romanike i gotike«, u: *Slovo*, god. 37, br. 56–57, Zagreb, 2008., str. 219; R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 401; ovdje

postojeću latinsku, dobiva tako i svoju slavensku sastavnicu te je književna dvojezičnost obilježje koje karakterizira hrvatsku kulturu po kojem je ona unutar svojega kulturnoga areala i posebna i prepoznatljiva.³⁰

Drugo veliko iskušenje³¹ za staroslavensko bogoslužje i glagoljicu nastupit će nedugo nakon konačnoga loma između Istočne crkve i Zapadne crkve (1054.),³² s odlukama crkvenoga sabora u Splitu 1060. godine. Taj je sabor bio jedan od prvih nacionalnih sabora koje je na čelu s papinskim legatima Crkva sazivala u mnogim zemljama nakon Lateranske, tj. Rimske sinode (1059.)³³ kako bi njezine zaključke upravljene provedbi crkvene reforme,³⁴ koja se provodila i intenzivirala nakon raskola, proširila izvan granica Rima.³⁵ Svoje je zaključke Sabor donio u svrhu dokidanja običajâ istočnokršćanske tradicije, a u cilju učvršćivanja crkvene discipline prema zahtjevima reformnih papâ.³⁶ O stavu reformnog Rima o slavenskom liturgijskom jeziku doznajemo iz potvrda saborskih zaključaka pape Aleksandra II., koji pod prijetnjom izopćenja regulira disciplinu liturgijskoga jezika i izobrazbe svećenikâ zabranom ređenja klerikâ Slavenâ koji nisu naučili latinski jezik,³⁷ posvjedočivši da odluke Sabora iz 925. godine nisu uspjele dokinuti »Metodov nauk«.³⁸

Predmnijeva se da je papa zapravo ublažio odluke Sabora, ima li se u vidu drugi izvor, tj. Tomina *Historia Salonitana* (1266.), koja pak izvješćuje o *bezuvjetnoj* zabrani slaven-

Katičić iznosi kako mu se čini da je upravo zabrinut zbog te – neželjene – tada još tek »moguće« posljedice uspostavljanja salonitanske crkvene pokrajine Ivan X. pisao kralju Tomislavu i knezu Mihajlu.

³⁰ Usp. R. KATIČIĆ, »Glagoljaški udio«, str. 219. Kasnije će hrvatska kultura postati trojezična i tropismena, što će ju među ostalim slavenskim jezicima činiti jedinstvenom sve do u 18. stoljeće.

³¹ Tako M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 253.

³² Usp. *Isto*.

³³ Pontifikat Nikole II. i važni zaključci te sinode utrlji su put daljnjem razvoju aktualne crkvene reforme (usp. iduću bilješku i usp. detaljnije: *Velika povijest Crkve*, Hubert JEDIN (ur.), sv. III/I: *Srednjovjekovna Crkva*, Zagreb, 1971., str. 406–410.

³⁴ Reforma Crkve – grgurovska reforma – počinje s njemačkim papama, osobito s Lavom IX., i u početcima je upravljena protiv simonije i nikolaitizma. Usp. *Isto*, str. 396s, a poslije se razvija i u pravcu veće slobode Rimske crkve te radikalnije borbe za moralnu reformu, usp. *Isto*, str. 406. Prvim reformnim papom može se držati Aleksandar II., za čijega se pontifikata reforma intenzivira i uvelike širi. Usp. *Isto*, 410. U odlučno razdoblje ona dolazi za Grgura VII; o Crkvi u doba grgurovske reforme usp. *Velika povijest Crkve*, (ur. H. JEDIN), sv. III/I, Zagreb, 1971., str. 393–529. O religijskim i socijalnim aspektima grgurovske obnove u Hrvatskoj usp. Franjo ŠANJEK (gl. ur.), *Crkva i kršćanstvo u Hrvata. I. Srednji vijek*, Zagreb, 1988., str. 132–142.

³⁵ Usp. N. KLAJČIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, str. 367; *Povijest Hrvata. Prva knjiga: Srednji vijek*, Franjo ŠANJEK (gl. ur.), Zagreb, 2003., str. 100.

³⁶ Usp. *Povijest Hrvata. Prva knjiga: Srednji vijek* F. ŠANJEK (gl. ur.), str. 100. Opširnije o zaključcima, s usporedbom lateranskih i splitskih zaključaka, usp. N. Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, str. 368–371. Saborski se zaključci, kao ni dokumenti o radu Sabora nisu očuvali; na raspolaganju nam je autentična potvrda nekih zaključaka pape Aleksandra II. (dostupna u: *CD*, sv. 1, str. 94–96, br. 67; Ferdo ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora za hrvatsku povijest I*, Zagreb, 1914.) te izvor u vidu XVI. poglavlja djela *Historia salonitana* Tome Arhidakona. Usp. N. KLAJČIĆ, »Historijska podloga hrvatskoga glagoljaštva«, str. 258.

³⁷ Tekst čitavoga zaključka glasi: »Da se Slaveni promiču u svete redove ako ne nauče latinske knjige i klerika, kojega god da je stupnja, podvrgnuti svjetovnjačkomu služinstvu ili svjetovnoj državnoj blagajni – to zabranjujemo posvema i na svaki način, pod prijetnjom izopćenja«, navedeno prema: R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 261. Latinski tekst u: *CD*, sv. I, str. 96, br. 67. (i Ferdo ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora za crkvenu povijest I*, Zagreb, 1914., str. 237). Bogović drži da je ta odluka bila »korisna i mudra odredba, i za glagoljaše i za pravovjernost. Tako se u jednoj formulaciji, koja želi ograničiti uporabu staroslavenskoga bogoslužja, nalažilo i njegovo ozakonjenje.« Više nije potrebno tražiti posebno papino odobrenje da bi se na hrvatskoj župi vršilo crkvenoslavensko bogoslužje, već je to dopušteno svakome svećeniku samim ređenjem ako je naučio latinski. Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 61

³⁸ Usp. V. ŠTEFANIĆ, »Determinante hrvatskog glagolizma«, str. 18.

skoga bogoslužja na Splitskome saboru 1060. godine, jer je »gotska« slova (glagoljicu) izumio neki heretik Metod, te su slijedom saborskih odluka zatvorene sve crkve Slavenâ³⁹ a njihovi svećenici nisu mogli vršiti službu, dodajući da je sinoda sazvana zbog shizme.⁴⁰

Na vidjelo ponovno, kao i u pismu Ivana X., dolazi važan razlog sumnjičenja Rima u pogledu glagoljice: briga za nauk, *doctrina* – on bi mogao biti ugrožen ako svećenici koji zbog nepoznavanja latinskoga jezika ne bi razumjeli učenje Rima, a ni njih se u Rimu ne bi razumjelo.⁴¹ Glagoljica, ističe Bogović, od strane Rima nije do 19. st. pod sumnjom kao pismo, već samo ukoliko bi se njome širio »kriv i neprovjeren nauk«.⁴²

Nakon tih kriza nemamo svjedočanstva o zabranama glagoljanja te se čini da nastaje određeni *modus vivendi*.⁴³

Sadržaj i pravna strana otpisa Inocenta IV.

»Celebrandi divina secundum dictam litteram a nobis suppliciter licentiam postulasti.«⁴⁴ Iako se može činiti da je tim riječima odobrena tek poraba pisma (*littera*), valja imati na umu da se nešto dalje u otpisu za pismo (*littera*) rabi sinonim »govor« (*sermo*)⁴⁵: biskupu Filipu koji je – najvjerojatnije rođenjem,⁴⁶ no možda i tek po biskupskoj službi⁴⁷ – latinaš, dopušta se poput njegova klera slaviti bogoslužje na crkvenoslavenskome jeziku na temelju liturgijskih knjiga napisanih glagoljicom.⁴⁸

Naspram često isticana mnijenja kako je otpisom odobrena uporaba glagoljice u senjskoj biskupiji, M. Bogović višekrat je upozoravao kako je iz pisma jasno da je ona papi već poznata. Ustvrdjujući pak činjenicu porabe toga *posebnoga pisma* i ne protiveći joj se,

³⁹ Na temelju tog podatka M. BOGOVIĆ u radu »Put glagoljice«, str. 61, zaključuje da je već u ono vrijeme seosko stanovništvo bilo uglavnom glagoljaško.

⁴⁰ »Govorili su da je gotsko pismo izumio neki heretik Metodije, koji je mnogo laži napisao protiv normi katoličke vjere na istom slavenskom jeziku«, hrv. i lat. tekst: Toma ARHIĐAKON, *Historia Salonitana*, XVI, 6, str. 70, str. 49. Usp. N. KLAJČIĆ, »Historijska podloga hrvatskoga glagoljaštva«, str. 258–265; Nada KLAJČIĆ, »Kako i kada postaje 'Metodova doktrina, kulturno dobro Hrvata«, u: *Croatica christiana periodica*, god. 10, br. 17, Zagreb, 1986., str. 35–36; V. ŠTEFANIĆ, »Determinante hrvatskog glagolizma«, str. 18. Ovdje Štefanić ističe i važnost tog izvještaja za potvrdu tradicije da je Metodije otac hrvatskoga glagolizma.

⁴¹ Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 61.

⁴² Usp. Mile BOGOVIĆ, *Glagoljica u Senju. Povodom 500. godišnjice Senjskoga glagoljskoga misala i glagoljske tiskare u Senju*, Senj, 1994., str. 14.

⁴³ Usp. V. ŠTEFANIĆ, »Determinante hrvatskog glagolizma«, str. 19. Ovdje i o ckvenopolitičkim prilikama koje su nastupile.

⁴⁴ Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu, u: M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 62, bilj. 24.

⁴⁵ Već V. ŠTEFANIĆ, »Determinante hrvatskog glagolizma«, str. 20 i bilj. 14 ukazuje da termin *littera* označuje i »pismo« i »jezik«.

⁴⁶ Usp. Jerko FUČAK, *Šest stoljeća hrvatskoga lektionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Zagreb, 1975., str. 94.

⁴⁷ Potaknut pismom Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu od 17. ožujka 1253., Mile Bogović iznio je zanimljivu slutnju da bi senjski biskup možda mogao biti glagoljaš iz omišaljske benediktinske zajednice. Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 63; u istom radu Bogović izriče mišljenje da je Filip vjerojatno bio franjevac; usp. *Isto*, 7. Stjepan Damjanović ističe da pouzdano dokazana Filipova pripadnost omišaljskim benediktincima ne bi promijenila pravno značenje otpisa. Usp. S. DAMJANOVIĆ, »Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu godine 1248.«, str. 88, bilj. 9.

⁴⁸ Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 63.

Inocent IV. je *indirektno i implicite odobrava*, odobrava dakle postojeći običaj⁴⁹ – dočim bi istinska *novost i težište* otpisa bili u tome što je uporaba glagoljice prvi put dopuštena ne samo seoskom kleru nego i jednom *biskupu* da se njome može služiti u bogoslužju a pritom se također ozakonjuje i postojeći običaj.⁵⁰

Još prije 1416. godine u kodeksu koji među ostalim donosi i Jeronimov spis *Commentarii in Psalmos* (Tours, *BM 95*⁵¹) Juraj Slovinac, glagoljaš, student, kasnije i profesor pariške Sorbone, te penitencijar stolne crkve u Toursu, posvjedočuje bilješkom na l. 77r kako je »hrvatski biskup bio prvi koji je poznavajući oba jezika, kako latinski tako i hrvatski, slavio misu na jednom i drugom jeziku, kako bi smatrao uputnim«⁵².

Što se tiče pravne strane pisma, suvremena literatura upućuje na analizu koju je još početkom dvadesetoga stoljeća načinio Svetozar Ritig.⁵³ Gledom na oblik i sadržaj papina pisma, Ritig zaključuje kako je riječ o reskriptu, dakle otpisu na molbu.⁵⁴ Pismo Inocenta IV. jest, nadalje, reskript *gratiae*, što će reći da je podijeljena povlastica poglavarova milost, a ne zasniva se na nekomu pravnom temelju. Ono je, štoviše, reskript *gratiae datae, factae*, jer daje i podjeljuje milost samomu molitelju a ne nekomu drugom. Odluka koju izriče ima pak trajnu jakost za senjskoga biskupa i nakon papine smrti, a budući da je podijeljeno pravo mješovite i osobne i stvarne naravi ono ne prestaje mogućim Filipovim premještanjem (ni njegovom smrću) – privilegij⁵⁵ ostaje i senjskom biskupu i biskupu Filipu.⁵⁶

»In Sclavonia [...] illis dumtaxat partibus ubi de consuetudine observantur premissa«⁵⁷ – odobrenje Inocent IV. podjeljuje biskupu da bi bilo na snazi »u onim krajevima gdje već

⁴⁹ Usp. Mile BOGOVIĆ, »Hrvatsko glagoljsko tisućljeće«, *Senjski zbornik*, god. 25, br. 1, Senj, 1998., str. 58; M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 256. Usp. također i S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 222–223. Ritigu je važno istaknuti kako iz otpisa proizlazi da papa postojeću uporabu glagoljice drži kanonskom jer je inače ne bi odobrio biskupu Filipu: »Pravni pak naslov, na kojemu se ta poraba glagoljice osniva, jest po papi Inocentiju IV. zakoniti običaj«, *Isto*, str. 222–223.

⁵⁰ Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 64; M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 256; M. BOGOVIĆ, *Glagoljica u Senju*, str. 15. Sve do Drugoga vatikanskog koncila svečana se misa u senjskoj katedrali mogla slaviti samo staroslavenski. Usp. Josip BRATULIĆ, »Glagoljaštvo i glagolizam u crkvenom i društvenom životu Hrvata i Slovenaca«, *Kolo*, br. 3–4, Zagreb, 1999., str. 154. Rad je objavljen i na talijanskom jeziku, u knjizi *Storia religiosa di Croazia e Slovenia*, Luciano VACCARO (ur.), Milano, 2008.

⁵¹ U radu Antonije ZARADIJE KIŠ, »Louis Leger (1843.–1923.) i Juraj iz Toursa (1355./60.–1416.)«, *Slovo*, god. 37, br. 56–57, Zagreb, 2006.–2007., str. 629, navodi se da se taj rukopis knjižnice u Toursu čuva pod signaturom MS 95.

⁵² Usp. i navod Franjo ŠANJEK – Josip TANDARIĆ, »Juraj iz Slavonije (oko 1355/60–1416.) profesor Sorbonne i pisac, kanonik i penitencijar stolne crkve u Toursu«, *Croatica christiana periodica*, god. 7, br. 13, Zagreb, 1984., str. 6; A. ZARADIJA KIŠ, »Louis Leger (1843.–1923.) i Juraj iz Toursa (1355./60.–1416.)«, str. 635, bilj. 19.

⁵³ S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 215–224.

⁵⁴ Usp. *Isto*, str. 217. Ritig ovdje također ističe velik ugled koji su pravne odluke u obliku reskripata oduvijek uživale u Crkvi. Također napominje kako je papa Inocent IV. u svoje vrijeme bio na glasu kao prvak u kanonskom i civilnom pravu, te je bio nazivan »vladarem zakona, najsajnijom luči dekreta, ocem istine i pravice«. Ritig drži kako reskripti toga pape imaju utoliko i veću važnost, budući da on »potpuno shvaća domašaj obim svojim odlukama« (misli na reskript senjskom biskupu Filipu te dopuštenje glagoljanja omissaljskim benediktincima o kojemu će biti riječi). Usp. *Isto*, str. 224.

⁵⁵ Kako je riječ o privilegiju, usp. *Isto*, str. 222.

⁵⁶ Usp. *Isto*, str. 217–218; usp. također i S. DAMJANOVIĆ, »Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu godine 1248.«, str. 85.

⁵⁷ Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu, u: M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 62, bilj. 28.

postoji spomenuti običaj⁵⁸ – naravno, u vrijeme toga otpisa – sâm otpis potanje upućuje da se to odnosi na »Slavoniju«, a onodobni pojam Slavonije obuhvaća Hrvatsku, Dalmaciju i Bosnu.⁵⁹ Budući da je biskupu Filipu predstojala misija u Bosni po papinu nalogu, za Bogovića proizlazi kako je biskup povlasticu dobio i za svoju misiju, kao »papin poslanik i misionar.«⁶⁰

Ovdje nam valja spomenuti kako je uz već spomenuti zapis o hrvatskom biskupu (prije 1416.), Juraj Slovinać nadodao i rano svjedočanstvo o biskupijama u kojima je dopušteno glagoljanje – glagoljati su, prema Jurju, smjeli biskup krbavski, kninski, krčki, splitski, trogirski, šibenski, zadarski, ninski, rapski, osorski i senjski. Ne spominje pritom Istru, no moguće je tumačenje da ju označuje kao glagoljašku izrijekom »Istria eadem patria Chrawati«, naime da se i tamo, kao i u drugim hrvatskim krajevima bogoslužje vrši na crkvenoslavenskome jeziku.⁶¹

»Sermo rei, et non res est sermoni subiecta«⁶² – literatura je uglavnom suglasna oko činjenice da papina pozitivna odluka uvelike počiva na tomu načelu,⁶³ odnosno, kako Ritig ističe, pravnom aksiomu »sermo rei et non res sermoni subiecta«⁶⁴, no njegova su tumačenja raznolika. Autori koji su slijedili tumačenje ćirilometodijanaca Ginzela⁶⁵ zastupali su tumačenje prema kojemu *res* znači »obred«, koji je, dakle, »glavna i bitna stvar«, dok bi *sermo* bio liturgijski jezik, dakle ono sporedno te, posljedično, ne bi toliko bilo bitno misli li

⁵⁸ *Isto.*

⁵⁹ O srednjovjekovnom pojmu Slavonije iscrpnije vidi: Franjo ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata. 1. Srednji vijek*, str. 211–212. Usp. također M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 256 i M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 64 i bilj. 31; također i S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 223; Milan MOGUŠ, »O otpisu pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu«, *Riječki filološki dani. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa Riječki filološki dani održanoga u Rijeci od 3. do 5. prosinca 1998.*, Dijana STOLAC (ur.), knjiga 3, Rijeka, 2000., str. 236. Ritig precizira kako »Slavonija« u 13. vijeku geografski znači današnju Hrvatsku, ter obadiže sve hrvatske zemlje, čitavu današnju Banovinu i Dalmaciju ter česti današnje Bosne«, dok etnografski obuhvaća i šire područje, S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 223. Stanovnici se Slavonije nazivaju *slavjani*, tj. oni koji govore 'slovo', dakle 'riječ', koji znadu pisati, koji su pismeni. Usp. M. MOGUŠ, »O otpisu pape Inocenta IV.«, str. 236. U članku »Ozakonitelj hrvatske glagoljske kulture. 750. obljetnica pisma pape Inocencija IV. senjskom biskupu Filipu«, *Hrvatsko slovo*, god. 4, br. 159, Zagreb, 1998., str. 12, pisat će Mile BOGOVIĆ da je »Slavonija« u kontekstu otpisa Inocenta IV. Filipu »širi pojam za krajeve gdje se govori slavenski«.

⁶⁰ Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 256; M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 64; M. BOGOVIĆ, *Glagoljica u Senju*, str. 15.

⁶¹ Usp. F. ŠANJEK – J. TANDARIĆ, »Juraj iz Slavonije«, str. 7 i bilj. 42. Usp. i A. ZARADIJA KIŠ, »Luis Leger (1843.–1923.) i Juraj iz Toursa (1355./60.–1416.)«, str. 635 i bilj. 19; Stanko TENŠEK, »Hrvat – profesor na Sorboni i francuski književnik«, *Croatica christiana periodica*, god. 28, br. 54, Zagreb, 2008., str. 139.

⁶² Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu, u: M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 62, bilj. 28.

⁶³ Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 256; M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 63.

⁶⁴ S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 219 ističe kako su navedene papine riječi »Sermo rei, et non res est sermoni subiecta« obrnut citat iz dekretala Grgrua IX, c. 6. X., pravna aksioma, odnosno pravna načela »sermo rei et non est res sermoni subiecta«.

⁶⁵ »Die Liturgie selbst ist die Hauptsache, die Sprache, in welcher sie zu feiern ist erscheint als von untergeordneter Bedeutung; denn das Wort ist um der Sache willen, nicht aber die Sache des Wortes wegen da – ist ebenso einfach als treffend in dem Worte ausgesprochen: sermo rei, et non res est sermoni subiecta«, Joseph Augustin GINZEL, *Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method und der slavischen Liturgie*, Leitermeritz, 1857., str. 123, bilj. 5; knjiga dostupna na: <https://archive.org/details/geschichtedersl00ginzgoog> (pristupljeno 15. 1. 2016.).

biskup latinski ili slavenski ako se drži rimskoga obreda.⁶⁶ Ritig se pak oslanja na kanonista Nillesa,⁶⁷ koji je smatrao kako je smisao aksioma i *razlog udovoljenja* biskupovoj molbi sljedeći: »slovo i riječi zakona podvrgnute su smislu i namjeri zakonodavčevoj«, te stoga papa, znajući da se u primjeni općega zakona na pojedinačni slučaj valja držati toga kanonskoga načela, udovoljava Filipovoj molbi jer »nije predmnijevati, da bi zakonodavac opću zabranu mislio protegnuti i na tvoj vrlo teški slučaj«⁶⁸. Uvjet udovoljenja koji pak, ističe Ritig, postavlja papa, jest da se razlikom u jeziku ne povrijedi pravovjeren nauk.⁶⁹

Noviji radovi također zastupaju mišljenje kako se papina odluka temelji na tomu načelu. Tako misli i J. Bratulić, koji se u svojim raspravama o glagoljaštvu i glagoljici često navraćao na otpis Inocenta IV.⁷⁰ M. Bogović ističe kako je okosnica odnosa Rima prema glagoljici uvijek bila nauk, *doctrina*. Za Rim su jezik i pismo predstavljali moguću opasnost tek ako bi onemogućavali pristup pravovjernom nauku u izvorima na latinskom, ili bi pak bili zapreka uvidu Rima u nauk njemu nerazumljivih glagoljičnih knjiga. U toj perspektivi Bogović načelo »sermo rei [...]« tumači u smislu da je bitno upoznati istinu (*res*) kakva ona jest dok nije toliko bitno hoće li to biti izrečeno ovim ili onim riječima (*sermo*)«, a pritom (kako odluku zaključuje otpis) treba biti na oprezu da istinu ne zamagli nejasnoća riječi⁷¹ – u tom smislu u Hercigonjinu prijevodu čitamo: »da se smisao (učenja) ne bi povrijedio razlikom u pismu (jeziku).«⁷² I J. Fućak u tom papinu upozorenju pronađe strah od mogućih zabluda, te razlog papina dopuštenja vidi u tome da jezik treba služiti bogoslužju, a ne obrnuto, ističući kako ono ključno nije jezik, već pravovjerje (u otpisu: pravi »smisao«).⁷³ Reskript Inocenta IV., kojim se općenito priznaje zakonitost glagoljice u svim hrvatskim krajevima gdje postoji taj običaj u vrijeme kada papa podjeljuje taj privilegij,⁷⁴ te se dopušta i senjskomu biskupu, postao je, kako ističe Ritig, »temeljem za kanonsku eksistenciju glagoljice u našim zemljama«⁷⁵.

⁶⁶ Usp. S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 219; domaći autori koji su slijedili Ginzela: Ivan MARKOVIĆ, *Cezarizam i Bizantinstvo*, Zagreb, 1891.; Šimun MILINOVIĆ, *Crtice o slavenskoj liturgiji*, Zadar, 1880.; Ivo PRODAN, *Povijest glagoljice i nje izvori*, Zadar, 1900. Usp. S. DAMJANOVIĆ, »Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu godine 1248.«, str. 87 i bilj. 5 i 6.

⁶⁷ NILLES, DI u: *Innsbrucker theol. Zeitschrift* (1900.), str. 66–92 analizirao je pravno značenje reskripta te istumačio smisao navedenog aksioma prema pravilima kanonske hermeneutike. Usp. S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 217.

⁶⁸ *Isto*, str. 221. Opširnije o tome na str. 219–221. Nilles piše: »In Erwägung, dass bei der Anwendung eines allgemeinen Gesetzes auf einen speziellen, zweifelhaften Fall, nach der allbekannten hermeneutischen Regel, nicht auf die Worte dese Gesetzes, sondern auf die Absicht und den Willen des Gesetzgebers zu achten ist, gewähren wir dir die erbetene Erlaubnis: zumal da es nicht auzunehmen ist, dass der Gesetzgeber sein allgemein lautendes Verbot auch auf diesen ausserordentlich schwierigen Fall habe ausgedehnt wissen wollen«, NILLES, str. 77, navedeno prema: S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 221, bilj. 15.

⁶⁹ Usp. *Isto*, str. 218.

⁷⁰ Usp. J. BRATULIĆ, »Glagoljaštvo i glagolizam«, str. 154.

⁷¹ Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 63; M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 256; M. BOGOVIĆ, *Glagoljica u Senju*, str. 14.

⁷² Usp. E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 176.

⁷³ Usp. J. FUĆAK, *Šest stoljeća hrvatskog lekcionara*, str. 94. Broz je još davno primijetio: »vidjevši, da duh svagdje treba da preteže, a ne slovo, pristaje papa [...] na prošnju Filipa«, Ivan BROZ, *Crtice iz hrvatske književnosti*, sv. II – *Prvo doba: crkvena književnost*, Zagreb, 1888., str. 74.

⁷⁴ Usp. S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 223.

⁷⁵ *Isto*, str. 221; usp. također E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 176; Marin TADIN u radu »La glagolite (»glagoljica«) en Istrie, Croatie et Dalmatie depuis ses débuts jusqu'à son approbation,

Crkveno-političke prilike uoči reskripta Inocenta IV. Novi duh i nova misijska strategija Crkve

Kao prva službena papinska izjava nakon pisma Ivana VIII. moravskomu knezu Svato-pluku 880. godine (*Industriae tuae*),⁷⁶ koja ne ograničuje već, štoviše, priznaje glagoljicu te joj potvrđuje pravnu opstojnost, otpis Inocenta IV. senjskomu biskupu i – četiri godine kasnije – privilegij podijeljen omišaljskim benediktincima (o kojemu će biti riječi) doista, recimo s Tadinom, obilježili su jedno razdoblje povijesti glagoljaštva,⁷⁷ dokončavši eru njezine borbe za opstanak.⁷⁸

Kako bi se utvrdilo motive takva za glagoljicu pozitivnoga zaokreta u odnosu Kurije, valja ga razmotriti – poput zabranâ i ograničenjâ koji su mu prethodili – kao rezultantu onodobnih globalnih crkveno-političkih prilika uvjetovanih promjenom silnica u odnosima Istoka i Zapada.

Veliku promjenu u odnosu Rima prema drugim (nelatinskim) liturgijskim jezicima i drugim obredima uvjetovale su nove prilike nastale kao posljedica križarskih ratova.⁷⁹ Naime, interakcija kršćanskoga Istoka i Zapada do koje je došlo tijekom tih vojni potiče »širenje duhovnog obzora« na Zapadu te i sama Crkva mijenja svoje stavove, poglede pa i zakonodavstvo.⁸⁰

Kada su u pitanju drugi (nelatinski) liturgijski jezici i obredi, navedena konstatacija poprima osobito konkretne obrise u situaciji do koje dolazi križarskim osnivanjem Latinskoga carstva (1204. – 1261.)⁸¹ u Carigradu, po njegovu osvajanju 1204. godine. Među ostalim kršćanski je Zapad tada dobio priliku upoznati se s bogatom istočnom crkvenom tradicijom u koju se pribrajaju i drukčiji obred i drukčiji jezik u liturgiji.⁸²

U novonastalom političkom jedinstvu papa Inocent III.,⁸³ uvidio je, naime, mogućnost uspostave vjerskoga, odnosno crkvenoga jedinstva.⁸⁴ No da bi to bilo moguće, valjalo je

limitée et bien définie, par le Saint-Siège (1248 et 1252)«, [grčki zbornik] *Κυρίλλω αι Μεθοδίου τομος εορτιος επι τη χλιωση και εκατοση ετηριδι*, I, Solun, 1966., str. 324–325 drži kako je hrvatski kler morao biti upoznat sa sadržajem reskripata Inocenta IV. senjskomu biskupu kao i onoga omišaljskim benediktincima, podsjećajući kako su nam mogući postupci drugih hrvatskih, odnosno dalmatinskih biskupa u cilju dobivanja takvih privilegija nepoznati, te zanimljivo zaključuje kako ih najvjerojatnije nije ni bilo, budući se da su postojeća dva reskripta dostatna da bi se moglo, držati da je taj običaj priznat legitimnim i u ostalim hrvatskim pokrajinama u kojima postoji od davnina. U radu »O reformama hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga u 13. stoljeću«, *Prvi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova*, Stjepan DAMJANOVIĆ (ur.), Zagreb, 1998., str. 533. Andrew R. CORIN ističe teze u okvirima kojih je dopustiva misao da se moglo, odnosno moralo izdavati više takvih privilegija; tako drži i *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, Vjekoslav ŠTEFANIĆ i suradnici (ur.), Zagreb, 1969., str. 13.

⁷⁶ Tekst u: *Patrologiae cursus completus. Series latina* (Jacques-Paul Migne prii.), Turnholt, 1844.s. (nadalje: *PL*), 126, 904–906.; hrv. tekst u: F. ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, 1: *Srednji vijek*, str. 100–101.

⁷⁷ »Marquent une époque dans l'histoire de la glagolite«, M. TADIN, »La glagolite«, str. 323; usp. S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 217.

⁷⁸ Usp. *Isto*, str. 223–224; J. FUČAK, *Šest stoljeća hrvatskog lektionara*, str. 94.

⁷⁹ O križarskim ratovima *Velika povijest Crkve* (H. JEDIN ur.), sv. III/1, str. 495–503; *Velika povijest Crkve*, H. JEDIN (ur.), sv. III/2, Zagreb, 1995., str. 36–41, 89–96, 178–182, 331–340.

⁸⁰ Usp. S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 215.

⁸¹ O Četvrtoj križarskoj vojni i Latinskom carstvu *Velika povijest Crkve*, Hubert JEDIN (ur.), sv. III/2, str. 178–182.

⁸² Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 255.

⁸³ O Inocentu III. Vidi: *Velika povijest Crkve*, Hubert JEDIN (ur.), sv. III/2, str. 159–165.

⁸⁴ Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 65; autor dodaje kako papa nije odobravao osvajanje Carigrada; M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 255.

Rimskoj crkvi zauzeti »konviventniji stav« što se tiče liturgijskoga jezika i obreda.⁸⁵ Što se liturgijskoga jezika tiče, to je značilo odustati od postojećeg ustrajanja na latinskome kao na jedinome liturgijskom jeziku ozakonjenjem i uporabom onoga ne-latinskoga.⁸⁶ Taj se »novi duh«⁸⁷ ozbiljio 1215. godine u IX. kanonu Četvrtoga lateranskog sabora,⁸⁸ koji u jednom gradu u kojemu žive različiti narodi i govore se različiti jezici, ako su svi iste vjere, dopušta vršenje bogoslužja na različitim obredima i jezicima.⁸⁹ Na toj će liniji nastaviti i drugi sabori koji su tijekom srednjega vijeka pokušali ostvariti izmirenje Istoka i Zapada.⁹⁰ Uzročima tog »širenja duhovnog obzora« valja pribrojiti i novost dolaska Mongolâ u Europu, što je za kršćanstvo također predstavljao sasvim nov »misijski zadatak«.⁹¹

U tim se bitno novim okolnostima različitost jezika – koja se dotad shvaćala kao prepreka crkvenom jedinstvu i nije se tolerirala – sada pokazala kao mogućnost za pomirenje s Istočnom crkvom, odnosno kao sredstvo pridobivanja različitih naroda u Zapadnu crkvu.⁹² Među prvim rezultatima novoga odnosa Rima prema Istoku i Slavenima valja spomenuti otpis kojim godine 1246. papa Inocent IV., dosljedan odlukama Lateranskoga sabora, ruskom knezu Danijelu odobrava uporabu crkvenoslavenskoga jezika u istočnom obredu u Ruskoj kneževini, kada se učinilo mogućim da bi ona ušla u okrilje Zapadne crkve.⁹³

⁸⁵ Tako S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 215. Do navedenih promjena prilika uslijed križarskih ratova Zapadna crkva je držala da jedinstvo Crkve nužno iziskuje samo jedan obred, rimski, i samo jedan jezik, latinski, u liturgiji. Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 255.

⁸⁶ Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 65. Inzistiranje na latiskom kao jedinom liturgijskom jeziku, ističe Bogović, dotada je bilo moguće budući da na području jurisdikcije Zapadne crkve nije bilo drugoga razvijenog jezika osim latinskoga. Usp. *Isto*. Bogović ovdje ističe i da se ovim kanonom prvenstveno smjeralo na grčki jezik, no da on otvara odobrenje i drugim jezicima.

⁸⁷ Ritig će govoriti o »novom liturgijskom shvaćanju u Crkvi«. Usp. S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 215.

⁸⁸ O Četvrtom lateranskom saboru *Velika povijest Crkve*, Hubert JEDIN (ur.), sv. III/2, str. 191–197.

⁸⁹ Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 65; M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 255; S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 215 tumači taj kanon govoreći samo o obredu, ne spominjući eksplicitno jezik. S. DAMJANOVIĆ, u »Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu iz godine 1248.«, str. 83, izriče kako taj kanon »kaže da se moraju namještati svećenici koji će vjernicima dijeliti sakramente i obabljati bogoslužje u njihovu jeziku«. Latinski tekst relevantnog dijela IX. kanona vidi u: *Isto*, str. 215, bilj. 1. Kanon je kodificiran u dekretalima Grgura IX., C 14, X de officio iuridicis, I, 31. Usp. M. TADIN, »La glagolite«, str. 323. IX.; kanon u cjelini dostupan na: www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1215-1215_Concilium_Lateranense_III_Documenta_LT.pdf (pristupljeno 4. siječnja 2016.).

⁹⁰ Usp. S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 215. Na crti IV. lateranskoga sabora tako su i Drugi lionski sabor 1274. te Firentinski sabor 1439. Usp. *Isto* i S. DAMJANOVIĆ, »Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu godine 1248.«, str. 83.

⁹¹ Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 65.

⁹² Usp. *Isto*.

⁹³ Usp. M. BOGOVIĆ, *Glagoljica u Senju*, str. 16; M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 255 i M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 65–66 – ovdje opširnije o utjecaju misionara Ivana Karpina na papinu prijateljsku politiku prema Slavenima, koji se oslanjao na politiku slobode i ravnopravnosti crkvenoslavenske liturgije, i o njegovoj mogućoj povezanosti s biskupom Filipom (s lit.); M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 65; S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, donosi latinski tekst i hrvatski prijevod reskripta (str. 175–176); ukazuje kako još Grgur IX. godine 1231. od kneza Danijela traži da bi prihvatio latinski obred (str. 176, bilj. 23) te pripominje kako je otpis pape Inocenta IV. knezu Danijelu ostao temeljnim izvorom što ga grkokatolici mogu navesti za pravo svoje liturgije (str. 224). Stjepan Damjanović, *Povijest i pravo slovenštine*, novu praksu Inocenta IV. izriče na sljedeći način: »Uvjeren da nema protivštine između hijerarhijskog zajedništva i dogmatskog jedinstva s jedne te različitih liturgijskih i disciplinarnih praksi s druge strane papa je donosio odluke koje su omogućile i porabu slavenskoga jezika u bogoslužju«, S. DAMJANOVIĆ, »Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu godine 1248.«, str. 83. Latinski tekst i izvori u: M. TADIN, »La

Duh Laterana i hrvatski krajevi. Otpis Inocenta IV. senjskom biskupu u perspektivi nove misijske strategije Crkve

Upravo kao očitovanje netom prikazanih nastojanja Rimske crkve valja promatrati i potvrdni odgovor pape Inocenta IV. na molbu biskupa Filipa.⁹⁴ Papa nije proturječio Lateranskom saboru, a ni vlastitu odgovoru knezu Danijelu⁹⁵ – u reskriptu je zapravo duh Laterana mogao zaživjeti na hrvatskome prostoru, gdje se bogoslužje već vršilo na nelatinskom, crkvenoslavenskom jeziku te se otvorila mogućnost da bi ono moglo postati sredstvom širenja, ali i obrane zapadnoga kršćanstva i pravovjerja – i u odnosu na širenje Pravoslavne srpske crkve i u odnosu na Crkvu bosansku, budući da su obje upravo staroslavenskim jezikom bile čvrsto povezane s hrvatskim glagoljaštvom.⁹⁶

Što se tiče srpske Crkve, iako je najprije pokazivala određenu nakanu svrstavanja u okrilje Zapadne crkve, oko 1230. godine ona se ipak definitivno orijentirala pravoslavlju Bizanta, koji je još uvijek imao snažan utjecaj. Prijetila je mogućnost da bi joj se mogla priključiti i područja s crkvenoslavenskom liturgijom u slučaju da ona na Zapadu ne zadobije kanonski status.⁹⁷ »U tim je okolnostima« – primjećuje Bogović smjerajući na sveukupnost novih prilika i novoga duha koji se pomalja u Zapadnoj crkvi kroz prva desetljeća XIII. st. – »postojanje staroslavenskog bogoslužja unutar zapadnog kršćanstva prihvaćeno kao bogomdano, jer zorno pokazuje mogućnost pravovjerne koegzistencije istočne i zapadne prakse u Crkvi i otvara put sjedinjenja pravoslavnih Slavena s katoličkom Crkvom«⁹⁸ – upravo se u potonjemu razviđa smisao povlastice narodnoga jezika u liturgiji udijeljene dvama reskriptima.⁹⁹

glagolite«, str. 323. Još I. Broz, *Crtice iz hrvatske književnosti*, str. 74. detaljnije ukazuje na nastojanja Inocenta IV. oko ponovnog ujedinjenja s Istočnom crkvom te, čini se, drži da u tom okviru glagoljaši prepoznaju pravi trenutak da bi zatražili ozakonjenje glagoljice.

⁹⁴ Usp. S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, str. 215. Bogović će u tom smislu pisati: »Raščlambom onovremenih prilika, pogotovo crkvenih, vidi se da to papino pismo senjskom biskupu nije tek neki izdvojen slučaj, nego je izraz tadanjih prilika i misijskih nastojanja Katoličke crkve«, M. BOGOVIĆ, »Ozakonitelj hrvatske glagoljske kulture«, str. 12.

⁹⁵ Usp. M. TADIN, »La glagolite«, str. 323.

⁹⁶ Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 66–68; M. BOGOVIĆ, »Ozakonitelj hrvatske glagoljske kulture«, str. 12, ovdje Bogović također piše: »Dok su prijašnja dopuštenja davana iz nužde, tj. da se izbjegne veće zlo, sredinom XII. stoljeća unutar zapadnog kršćanstva na glagoljicu se ne gleda tek kao nešto što se mora tolerirati, nego kao na jednu posebnu kakvoću kojom se Katolička crkva može koristiti u obrani, jačanju i širenju pravovjerja. Taj novi stav formuliran je u pismu pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu 29. ožujka 1248.«, M. BOGOVIĆ, *Glagoljica u Senju*, str. 16; Eduard HERCIGONJA, *Srednjovjekovna književnost*, Zagreb, 1975., str. 52. Još je V. ŠTEFANIĆ godine 1971. u radu »Determinante hrvatskog glagolizma«, str. 19, bio konstatirao mogućnost da je Rimska crkva u XIII. st. vidjela u hrvatskim glagoljašima koji su zapadnim obredom i drugim oblicima crkvenoga života bili prilagođeni Zapadnoj crkvi a imali su isti liturgijski jezik poput »Slavena istočne crkve«, mogući »most« prema ovim posljednjima, a možda i prema »heretičkoj crkvi Bosanskoj« (»Ovo zvuči kao da je Rimska crkva ... «). Kasniji autori izriču se više afirmativno no hipotetizirajući.

⁹⁷ Usp. *Isto*, str. 66. Ovdje Bogović upozorava na postojanje kulturnoga jedinstva i protoka ideja budući se crkvenoslavenski jezik rabio na područjima gdje su živjeli Slaveni te su glagoljski spisi kolali po ćirilskom području i obratno, a obje strane nastojale proširiti svoj vjerski i kulturni utjecaj. Usp. također: M. BOGOVIĆ, *Glagoljica u Senju*, str. 16.

⁹⁸ Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave glagoljice«, str. 255.

⁹⁹ S Bogovićem se slaže i Hercigonja koji će zaključiti kako je papin reskript biskupu Filipu, zajedno s privilegijem udijeljenim omišaljskim benediktincima godine 1252., »posve pragmatičan čin«. Usp. Eduard HERCIGONJA, »Hrvatska glagoljica u zapadnoeuropskoj [francuskoj i talijanskoj] znanstvenoj literaturi i

Zapadna crkva je svoju prijetnju vidjela¹⁰⁰ i u »Bosanskoj crkvi«, čvrsto povezanoj s glagoljašima sa zapadne strane, čije su liturgijske knjige najvećma imale predloške u glagoljaškima, dok je na Crkvu na području glagoljaša pak djelovao duh »bosanskih krstjana«, koji su držani hereticima,¹⁰¹ s kojima ju je, kao i s pravoslavnim Slavenima Istoka, povezivao zajednički jezik, a i dugo je očuvala (još u XII. st.) mnoge organizacijske i obredne elemente bizantske Crkve.¹⁰²

Čini se kako se vjerovalo da će dobra crkvena organizacija i povezivanje hrvatskoga glagoljaštva s Rimom uroditi i učvršćenjem zapadnoga kršćanstva u Bosni, u kojoj je također bila proširena liturgija na crkvenoslavenskom i na narodnom jeziku te bi glagoljaški areal tako postao prikladno polazište nove misijske aktivnosti.¹⁰³ Glagoljaški bi kler senjske biskupije, naime, zadobio misijsku ulogu tako što bi po crkvenoslavenskom bogoslužju i glagoljici promicao katoličko pravovjerje, odnosno onemogućivao utjecaj i širenje, držalo se, heterodoksne Crkve bosanske prema zapadu, u Hrvatsku.¹⁰⁴ Ona je, prema Bogoviću,

---

enciklopedistici od XVI. do XVIII. stoljeća«, Eduard HERCIGONJA, *Na temeljima hrvatske književne kulture. Filološko-medievističke rasprave*, Zagreb, 2004., str. 43, bilj. 26, »politički oportun čin«; usp. *Trojedina i tropismena kultura hrvatskog srednjovjekovlja*, str. 78, »više odraz crkvenopolitičke strategije Kurije, aktualne tada usmjerenosti na pomirbeni dijalog s istočnom Crkvom i uspostavljanje veza sa svijetom *Slaviae orthodoxae* nego namjere da se izravno pomogne hrvatskom glagoljaštvu«, E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 177. Josip BRATULIĆ u radu »Glagoljica i glagoljaši na području Krbavske biskupije«, *Krbavska biskupija u srednjem vijeku. Zbornik radova znanstvenog simpozija u povodu 800. obljetnice osnutka krbavske biskupije, održanoj u Rijeci 23–24. travnja 1986. godine*, Mile BOGOVIĆ (ur.), Rijeka – Zagreb, 1988., str. 106 u tom smislu piše: »Dozvola senjskom biskupu, a zatim i omišaljskim benediktincima dana je s dalekosežnom mišlju da se upravo povlasticom narodnoga jezika u liturgiji privuku u krilo Katoličke crkve pravoslavni slavenski narodi, te da se konačno i sukob i lom između Istoka i Zapada, Bizanta i Rima prevlada i zacijeli.« Promotrimo li senjski privilegij u svjetlu okolnosti koje su ga uvjetovale, a razmotrimo li i okolnosti u kojima su izrečene zabrane i ograničenja koja su mu prethodila, ne možemo držati da je bez temelja mišljenje Aleksandra STIPČEVIĆA prema kojemu je odnos Rima prema glagoljskim knjigama kroz srednji vijek daleko prije ovisio o političkim prilikama no o pitanjima nauka. Usp. njegovu knjigu *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knjiga I – Srednji vijek: Od početaka do glagoljskog prvotiska iz 1483.*, Zagreb, 2004., str. 245.

¹⁰⁰ Za Bogovića je ona još i veća! Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 67. Tu prijetnju prepoznaje još I. BROZ, *Crtice iz hrvatske književnosti*, str. 75.

¹⁰¹ Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 68.

¹⁰² Usp. *Isto*, str. 67. Hercigonja pripominje kako tijekom razvijenoga srednjovjekovlja ugled i utjecaj Crkve bosanske u bosansko-humskom društvu rastu. Usp. E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 177. O »Crkvi bosanskoj« i krstjanima. Usp. Jaroslav ŠIDAK, »L' Église de Bosnie au moyen-âge« (»Crkva bosanska« u srednjem vijeku), *Annales de l'Institut français de Zagreb*, III. ser., br. 2, 1976., str. 7–36; Franjo ŠANJEK, »Kršćanstvo Bosne i Hercegovine«, *Croatica christiana periodica*, god. 16, br. 30, Zagreb, 1992., str. 119–152; Franjo ŠANJEK, *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13.–15. st.)*, Zagreb (Barbat), 2003., XLVI + 397 str.; Franjo ŠANJEK, »Metodički pristup i valorizacija izvora o Crkvi bosansko-humskih krstjana«, *Croatica christiana periodica*, god. 16, br. 29, Zagreb, 1992., str. 55–62.

¹⁰³ Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 67–68. Hercigonja će »najrelevantniji razlog« »općoj promjeni stava Kurije prema glagoljici i glagoljaškoj, slavensko-rimskoj liturgijskoj praksi« te takvoj koncepciji formulacija u otpisu Inocenta IV. Filipu da bi se dopuštenje glagoljanja odnosilo i na Bosnu, vidjeti u tome da je hrvatskim glagoljašima Rim nakanio ulogu »činitelja katoličke protuteže krivovjerju 'krstjana', pripadnika heterodoksne Crkve bosanske«, E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 177; usp. također E. HERCIGONJA, *Srednjovjekovna književnost*, str. 52.

¹⁰⁴ Usp. E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 178. O nekim momentima ilustrativnima za onodobne vjerske prilike u Bosni vidi. *Isto*, 178. U »bogomilstvu« koje se širilo iz Bosne u Hrvatsku, napose u Senjsku biskupiju, još je Strohal vidio, iako indirektan, razlog »popuštanju slavenskom bogoslužju«, držeći također da ga je pozitivno potaklo i uspješno hrvatsko suzbijanje mongolskih četa godine

trebala započeti upravo po biskupu Filipu, koji je od Inocenta IV. primio mandat za misiju u Bosni.¹⁰⁵ U toj perspektivi nove misijske strategije Rim je hijerarhijski podupro glagoljaše, postavivši im biskupa na čelo.¹⁰⁶

U svjetlu tog povoljnog stava papinstva prema glagoljici svakako treba shvatiti i, za njezinu povijest također vrlo važan, omišaljski privilegij, kojim papa Inocent IV. dana 26. siječnja 1252. godine daje ovlast krčkom biskupu Fruktuozu da dopusti vršenje crkvenoslavlenskoga bogoslužja benediktinskom samostanu sv. Nikole u Omišlju, jer tamošnji monasi nisu mogli naučiti latinski.¹⁰⁷

Hercigonja ističe kako je intenziviran interes za slavenstvo koji se zamjećuje u papinstva u tome razdoblju motiviran i nakanom da se od njega načini protuteža težnjama Nijemaca, odnosno sukobu s Fridrihom II. Hercigonja je u senjskom i omišaljskom privilegiju skrenuo pozornost i na činjenicu da je njihov doseg proračunato ograničen u tom smislu da se glagoljica i crkvenoslavlensko bogoslužje dopuštaju »in illis dumtaxat partibus ubi de consuetudine observantur premissa« (senjski privilegij) te »prout iidem et predecessors sui facere consueverunt« (omišaljski privilegij), odnosno potvrđuju i ozakonjuju *status quo ante*.¹⁰⁸ U perspektivi razmotrenih ograničenja porabe glagoljice i odobrenja i učinaka senjskoga i omišaljskoga privilegija, zanimljiva je misao Prosperova Novaka, koji drži da je otpis Inocenta IV. (s izrečenim ograničenjem) dokaz kako se od Hrvata zahtijevalo – tome su naime smjerali i prijašnji, i restriktivni i susretljivi papinski dokumenti – *opstajanje dvojezičnosti*, te da se upravo zahvaljujući tome što su Hrvati uspijevali izići ususret tim zahtjevima i glagoljica mogla brzo širiti, ponajprije na seoskom i samostanskom arealu a potom i onom urbanom i katedralnom.¹⁰⁹

1242. Usp. *Čitanka iz književnih djela starih*, Rudolf STROHAL (prir.), str. 50; *Hrvatska glagolska knjiga*, Rudolf STROHAL (prir.), Zagreb, 1915., str. 7.

¹⁰⁵ Usp. M. BOGOVIĆ, »Put glagoljice«, str. 68. U *Isto*, str. 67–69, opširnije o misiji biskupa Filipa u Bosni, također usp. i M. BOGOVIĆ, *Glagoljica u Senju*, str. 16. Recimo ovdje tek da je Filipovim posredovanjem bosanski ban Matej Ninoslav (1233. – 1250.) uvjerio Inocenta IV. u svoje pravovjerje na što je papa zabranio vojne pohode protiv bana i njegove zemlje. Usp. *Povijest Hrvata. Srednji vijek*, Franjo ŠANJEK (glavni ur.), str. 235. Fućak drži kako misija biskupa Filipa ne bi mogla biti uspješna uz latinsko bogoslužje. Usp. J. FUČAK, *Šest stoljeća hrvatskog lektionara*, str. 94.

¹⁰⁶ Usp. M. BOGOVIĆ, »Ozakonitelj hrvatske glagoljske kulture«, str. 12.

¹⁰⁷ Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljce«, str. 257; M. TADIN, »La glagolite«, str. 324; S. DAMJANOVIĆ, »Otpis pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu godine 1248.«, str. 88. Tekst odobrenja: »Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri Fructuoso episcopo Veglen(si etc.). Dilecti filii Abbas et Con(ventus) monasterii sancti Nicolai de Castro Muscla ordinis Sancti Benedicti tue dioecesis nobis humiliter supplicarunt, ut cum ipsi, qui Sclavi existent et sclavicas litteras habeant, discere latinas litteras non possunt, eis, ut in litteris sclauicis secundum ritum ecclesie Romane divina officia valeant celebrare, prout iidem et predecessors sui facere consueverunt, licentiam concedere curaremus. De tua circumspectione plenam in Domino fiduciam obtinentes, presentium tibi auctoritate concedimus, ut super hoc facias, quod videaris expedire. Atum Perusii VII. Kalendas Februarii (Po ntificatus Nostri) Anno Nono.« u: Tabularium Vaticanum, Regesta Innocentii IV. N. 22 fo. 124; Anno IX, ep. 96. navedeno prema: L. JELIĆ, *Fontes liturgiae glagolito-romanae*, XIII. st., str. 10.

¹⁰⁸ Usp. i navodi: E. HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, str. 78.

¹⁰⁹ Usp. Slobodan PROSPEROV NOVAK, *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga I: *Od početaka do Krbavske bitke*, Zagreb, 1996., str. 137. Svakako valja konzultirati i širi okvir tog promišljanja Prosperova Novaka, naime plurilingvizam i funkcionalno širenje narodnog jezika u dalmatinskim gradovima. Usp. *Isto*, str. 136–139.

Značenje i dometi senjskoga (1248.) i omišaljskoga (1252.) privilegija

Na liniji mnogih autora koji su mu prethodili, Hercigonja senjski privilegij pribraja događajima koji se u tisućljetnoj povijesti hrvatskoga glagoljaštva mogu smatrati prijelomnima i sudbinski važnima.¹¹⁰ U ovom ćemo dijelu rada pokušati objediniti značenje i učinke senjskoga, i na istoj liniji podijeljenoga omišaljskoga privilegija kako bismo uvidjeli opravdanost tih ocjena.

Imajući u vidu pravni učinak otpisa Inocenta IV. senjskomu biskupu Filipu, koji smo već razmotrili, istaknut ćemo ponajprije njegov značaj *ozakonjenja* uporabe glagoljice i slavenskoga jezika u bogoslužju senjskomu biskupu i na području na kojemu je ona u danom momentu bila u uporabi,¹¹¹ a u konačnici ozakonjenja samoga glagoljaštva koje, prisutno diljem onodobne Slavonije upravo tim papinskim odlukama postaje – a to je još jedan učinak udijeljenih povlastica – jedinstven korpus, i to »zakonita zajednica« na razini opće Crkve.¹¹² Može se govoriti i o ozakonjenju hrvatske glagoljske kulture uopće.¹¹³

Konstatirano je i da reskript senjskomu biskupu, zajedno s omišaljskim privilegijem, ima značaj »sklapanja mira«, odnosno »pomirenja« Rimske crkve s hrvatskim glagoljašima.¹¹⁴ Za Štefanića ti reskripti, uz pretpostavljene druge za koje se ne zna, predstavljaju »akcije pomirenja« unutar kojih se – a što se može promatrati kao daljnji posljedak rečenih odobrenja – glagoljaši *definitivno* povezuju sa životom i obredom Rimske crkve, uz ustupak uporabe slavenskog jezika.¹¹⁵ Hercigonja gledom na senjski privilegij potonjemu dodaje i potpuno povezivanje s njezinim običajima.¹¹⁶

¹¹⁰ E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, 176. Još je pionir naše slavistike, Vatroslav Jagić, okarakterizirao taj »vele mudar odgovor pape Inocencija IV. od g. 1248. na senjskoga biskupa Filipa« – »velikim prievratom«, Vatroslav JAGIĆ, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, knjiga I: *Staro doba*, Zagreb, 1867., str. 121; dostupno na: <https://books.google.hr> (pristupljeno 15. 1. 2016.).

¹¹¹ Usp. S. RITIG, *Povijest i pravo slovenštine*, 223 i 221. Katičić će se izraziti o »priznavanju glagoljaške bogoslužbene tradicije na njezinu području«, R. KATIČIĆ, *Litterarum studia*, str. 409.

¹¹² Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 257.

¹¹³ Usp. M. BOGOVIĆ, »Ozakonitelj hrvatske glagoljske kulture«, str. 12. Bogović će reći kako dotad hrvatsko glagoljaštvo egzistira »na rubu zakonitosti«, ograničavano i potiskivano od Zapadne crkve. Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 257. Hercigonja slavenskom obrednom jeziku i glagoljskom pismu prije tih privilegija pridaje »status svojevrsne polulegalnosti«, Eduard HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 177.

¹¹⁴ O »sklapanju mira« govori R. KATIČIĆ, u: *Litterarum studia*, str. 409. *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, V. ŠTEFANIĆ i suradnici (ur.), str. 13–14, ova dva privilegija razmatra u cjelini stavova Rimske crkve/pape Inocenta IV., počevši s odlukama Lateranskoga sabora 1215. te po njemu vjerojatnih (»moralo je doći do nekih [možda i prešutnih] odobrenja, kako nam to dopuštaju zaključiti dva kasnija odobrenja iz 1248. i 1252.«) koje, čini se, zajedno s nama poznatim privilegijima koje razmatramo zaogrće krovnim nazivom »akcije pomirenja«.

¹¹⁵ Usp. *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, V. ŠTEFANIĆ i suradnici (ur.), str. 14. Po Štefaniću iz povezivanja s obredom Rimske crkve slijedi i nikada u potpunosti provedeno revidiranje glagoljskih biblijskih i liturgijskih tekstova *Vulgati* kao i usklađivanje hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga »po običaju Rimskog dvora (secundum morem curiae Romanae)«. Usp. *Isto*. Štefanić će prilagodbu glagoljaša novim liturgijskim oblicima nastalima u okviru Zapadne crkve, naime kompiliranje plenarnoga misala i brevijara koje započinje početkom 13. st., a što koincidira s Lateranskim saborom i s pontifikatom Inocenta IV., okarakterizirati (kao što je to, ističe, Štefanić, već učinio Josip Hamm), »prijelazom iz ilegalnosti u legalnost«, naime »legaliziranjem«. Riječ je o polaganom procesu, koji se očitovao u »preokretu« 13. st. Usp. V. ŠTEFANIĆ, »Determinante hrvatskog glagolizma«, str. 25. Henrik BIRNBAUM, »Introduction«, *The New York Missal, An early 15th Century croato-glagolitic Manuscript*, Henrik BIRNBAUM – Peter REHDER i suradnici (ur.), 1. dio: *Facsimile* (Text with an Introduction by Henrik Birnbaum), München – Zagreb, 1977., str. 5, govor o navedenim privilegijima završava napomenom kako oni koincidiraju s prihvaćanjem franjevačke redakcije plenarnoga misala.

¹¹⁶ Usp. E. HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, str. 78.

Iznesene su argumentirane pretpostavke da se može držati vjerojatnom najmanje jedna, službena i organizirana reforma hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga provedena u drugoj polovici XIII. st., nakon redigiranja glagoljskih misala i brevijara s oznakom »po zakonu Rimskoga dvora«. Njome bi bile odstranjene preostale nesavršenosti i razlike u odnosu na *usavršenu* rimsku, odnosno franjevačku verziju tih knjiga, a neposredan povod bio bi joj zahtjev usklađivanja hrvatskoglagoljskih liturgijskih tekstova s mjerodavnim latinskim tekstovima koji je napose jak nakon, pretpostavljenoga, no ne i dokazanog,¹¹⁷ obrata u papinskoj politici gledom na liturgiju na crkvenoslavenskom jeziku do kojeg je došlo s dvama reskriptima Inocenta IV.¹¹⁸

Po odobrenju glagoljanja, bogoslužje na slavenskom jeziku u perspektivi misijske strategije prema pravoslavnim Slavenima u tim novonastalim prilikama postaje relevantno i za opću Crkvu.¹¹⁹ U ozračju mira koje je zavlдалo po udjeljivanju dvaju privilegija konstatira se, nadalje, učvršćivanje glagoljanja na području počam od okolice Kopra do okolice Splita, te na području Like, Krbave, Pounja i Pokuplja, izuzev biskupija s njihovim kaptolima koje ostaju latinaške, ne pribrajajući tu senjsku i modrušku.¹²⁰ Hamm će primijetiti kako se kroz stoljeća nakon podjeljivanja papinskih odobrenja glagoljice i glagoljanja glagolizam širi u svim pravcima, napose iz žarištâ Senja i Omišlja – prvotno vezanih uz privilegije Inocenta IV., te Vrbnika i Novog Vinodolskoga.¹²¹

Hercigonja će učinke senjskoga i omišaljskoga privilegija, uz porast društvenog ugleda¹²² glagoljaštva u kasnomu srednjem vijeku na sveukupnu njegovu prostoru (na koji, po

¹¹⁷ O tome u zaključnome dijelu ove podcjeline.

¹¹⁸ Usp. Andrew R. CORIN, »O reformama hrvatskih hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga u 13. stoljeću«, str. 530, 537. Ta bi reforma bila provedena »prije one koja je dovela do razgranavanja kasnije A- i B- recenzije misala«. Što se tiče razloga te reforme, odnosno njezine uvjetovanosti dvama privilegijima, Corin ističe isto mišljenje Josepha VAJSA, u pogovoru izdanja *Liber Iob*, Krk, Staroslavenska akademija, 1903., str. 66, koji je uvjete za porabu slavenske liturgije vidio u zadovoljavanju zahtjeva definitivne usklade s latinskim tekstovima prihvaćenima u Rimskoj crkvi hrvatskoglagoljskih liturgijskih tekstova koji su bili prvotno prevedeni s grčkog te je uslijedila njihova dugotrajna i postupna prilagodba *Vulgati*. Usp. Andrew R. CORIN, »O reformama hrvatskih hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga u 13. stoljeću«, str. 529. Corin ističe da se s Vajsom složio i Josip Hamm, koji je upravo u riječima »dummodo sententia ex ipsius varietate littere non ledatur« otpisa biskupu Filipu vidio izrečen zahtjev da »glagoljske tekstove u svemu treba prilagoditi latinskima«, Josip HAMM, »Varijante u prijepisima hrvatskih glagoljaša«, *Slovo*, god. 2, br. 2, Zagreb, 1953., str. 30. Usp. Andrew R. CORIN, »O reformama hrvatskih hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga u 13. stoljeću«, str. 529. Tu Corin ističe i oprečno mišljenje Francisa Wenceslasa MAREŠA (»A Basic Reform of the Orthography at the Early period of Croatian-Glagolitic Church Slavonic«, *The Formation of the Slavonic Literary Languages*, G. STONE – D. WORTH (ur.), Columbus, Ohio, 1985., str. 177–181), koji je povod iste, »svjesne, smišljene i pažljivo provedene« reforme uočio u »neslaganju između tradicionalnog crkvenoslavenskog pravopisa i grafije i aktualnog stanja jezika nakon tri stoljeća razvoja na hrvatskom tlu«, dakle u razvoju samog jezika, a ne u zahtjevima dvaju privilegija. Usp. *Isto*, str. 528–529, navod na str. 529.

¹¹⁹ Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 257. Bogović ovdje ukazuje kako je ono dotad bilo tek »partikularno pitanje seoskih zajednica u pojedinim krajevima Hrvatske«.

¹²⁰ Usp. *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, V. ŠTEFANIĆ i suradnici (ur.), str. 14.

¹²¹ Usp. Josip HAMM, »Datiranje glagoljskih tekstova«, *Radovi Staroslavenskog instituta*, br. 1, Zagreb, 1953., str. 5–72 (+ 8 sl.); E. HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, str. 76. Milan PELC navodi kako se glagoljanje širi širokim područjem Istre i Dalmacije, Likom i Krbavom, Pounjem i Pokupljem. Usp. *Pismo – knjiga – slika. Uvod u povijest informacijske kulture*, Zagreb, 2002., str. 231.

¹²² Podizanje društvenog ugleda kasnosrednjovjekovnog glagoljaštva Hercigonja jasno povezuje i s razinom »materijalnog potencijala« koju je ono dotada ostvarilo. Usp. E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 189. O materijalnom aspektu vezanom uz reskripte Inocenta IV. Vidi: M. BOGOVIĆ, »Ozakonitelj hrvatske glagoljaške kulture«, str. 12. O društveno-gospodarskom položaju glagoljaštva

Hercigonji, oni imaju ključan utjecaj) prepoznati i u vidu »autoritativna poticaja snažnom aktiviranju intelektualnih potencijala glagoljaške sredine«, koji će biti djelotvoran sve do prvih desetljeća XVI. stoljeća.¹²³ Pokušajmo sažeto objediniti najvažnije dosege reskriptata na tom posljednjem dijelu. Imajmo pritom u vidu da je u nekim slučajevima riječ o dugoročnim procesima kojima su senjski i omišaljski privilegij predstavljali poticaj ili su pak pozitivno utjecali na njihovo odvijanje. Taj će se upliv na intelektualne potencijale glagoljaštva, po Hercigonji, ponajprije razvidjeti kao intenzivna aktivnost na književnom području, naime u vidu širenja pisane riječi na razini funkcionalnosti kao i onoga kvantitativnoga,¹²⁴ te onoga kvalitativnoga.¹²⁵ Kvantitativno širenje pisane riječi nakon dvaju odobrenja Inocenta IV. literatura najčešće ističe kao njihov vidan posljedak. Bratulić će reći da nakon tih povlastica do toga širenja dolazi, štoviše, naglo, i to na sveukupnome hrvatskom prostoru, koji obaseže teritorij od zapadne obale Istre (izuzev romanskih gradova) do Zadra, Splita te albanske granice.¹²⁶ Još je Vajs u tom smislu razdoblje koje je po povlasticama uslijedilo nazvao »razdobljem procvata« i »zlatnim dobom« hrvatskoga glagolizma,¹²⁷ koje će potrajati dva i pol stoljeća te će biti »europskoga dosega«. ¹²⁸ To što se konstatiralo za glagoljske tekstove uopće može se navlastito potvrditi i za glagoljske misale čije »zlatno doba« prepisivanja i iluminiranja također počinje podjeljivanjem senjske i omišaljske povlastice te već spomenutim širenjem plenarnoga misala i brevijara.¹²⁹ Bratulić je istaknuo kako su papinska odobrenja porabe glagoljice i crkvenoslavenskoga jezika u liturgiji bila presudan čimbenik za zamašan razvoj pismenosti i književnosti koji je uslijedio na liturgijskom području ali i na svim područjima djelovanja u kulturi i to na prostoru koji daleko nadilazi granice podijeljenoga privilegija.¹³⁰

u kasnomu srednjem vijeku vidi: E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 189–192.

¹²³ E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 186.

¹²⁴ Usp. *Isto*.

¹²⁵ Usp. E. HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, str. 76.

¹²⁶ Usp. Josip BRATULIĆ, »Povijesne odrednice istarskoga glagolizma«, *Glagoljica. Jedanaest stoljeća jedne velike tradicije. Zbornik radova*, Josip HAMM – Anica NAZOR (ur.), *Slovo*, god. 13, br. 21, Zagreb, 1971., str. 339. O glagoljaškom književnom repertoriju od 13–14. st. E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 193–214.

¹²⁷ »Po tomto novéme chvátení a dovolení liturgie slovanske nastala doba razkvětu– zlati věk hlaholismu v Charvátsku, bohaty na památky s písmeni rázovite hranatě vypěstěným«, Josef VAJS, *Rukovět hlaholské paleografie, Nákladem Slovanského ústavu v komisi Nakladatelství "Orbis"*, Prag, 1932., str. 144, dostupno na: https://yadi.sk/d/Zi9Fd_OC0mw97 (pristupljeno 15. 1. 2016.). Usp. i Josef VAJS, »Predgovor«, Josef VAJS, *Najstariji hrvatskoglagoljski misal s bibliografskim opisima svih hrvatskoglagoljskih misala*, Zagreb, 1948., str. VII. Na Vajsovu ocjenu ukazuje E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 186, bilj. 63. *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, V. ŠTEFANIĆ i suradnici (ur.), str. 14, te konstatira da nakon donošenja papinskih odobrenja nastaje »mira atmosfera« u kojoj se pak razvija »zlatno doba hrvatske glagoljske pismenosti«, naime 14. i 15. st. O »procvatu« glagoljice nakon podijeljenih privilegija govori i Josip BRATULIĆ, »Povijesne odrednice istarskoga glagolizma«, str. 339, te njegove uvjete mogućnosti također veže uz sačuvane predloške te »zapretane snage dotad skučenih kulturnih prilika«.

¹²⁸ Usp. E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 187 i 189.

¹²⁹ O tomu svjedoče brojni cjelovito očuvani spomenici i fragmenti, usp. Marija Agnezija PANTELIĆ, »Hrvojev misal i njegov historijskoliturgijski sastav«, *Missale Hervoiæ ducis spalatensis croaticò–glagoliticum. Potpuno faksimilirano izdanje originala iz Topkapi Sarayi Muzeja u Istanbulu + Transcriptio et commentarium*, Editionem curaverunt Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić sub redactione Vjekoslav Štefanić, Ljubljana – Graz – Zagreb, 1973., str. 489.

¹³⁰ Josip BRATULIĆ, »Glagoljica i glagoljaši na području Kravske biskupije«, str. 106–107.

Kao što je već spomenuto,¹³¹ dolazi i do funkcionalnoga širenja glagoljice – uporaba glagoljskoga pisma, uz crkvene knjige koje su i nadalje u prevazi, također ulazi i u svjetovnu primjenu i na sve oblike pismene komunikacije.¹³² Uz nazive *littera slava*, *littera slavonica*, koji će se dotad primjenjivati na glagoljicu, nakon reskripata na nju će se primjenjivati još i naziv »pismo sv. Jeronima« – *littera*, odnosno *scriptura S. Hieronymi*, *Hieronymiana*.¹³³

Kanonizacija porabe glagoljice prepoznata je i kao dio »zamaha« uslijed kojega se hrvatska književnost otvara utjecajima zapadne Europe, te u njezinu drugom podrazdoblju (od kraja XIV. st. do polovice XVI. st.)¹³⁴ u njoj tematski nalazimo sve što i u ostalima zapadnoeuropskim književnostima – intenzivno se prevodi.¹³⁵ Uslijed otvaranja Zapadu prihvaćaju se i nove književne vrste i novi, neliturgijski tekstovi, uz dosadašnji latinski sada i s talijanskoga, njemačkoga i češkoga jezika.¹³⁶

Tijekom »zlatnog doba« hrvatskoga glagoljaštva, odnosno glagoljske pismenosti Hercigonja, naposljetku, razviđa i njegov kontinuirani uspon, koji počinje upravo sa senjskim i omišaljskim privilegijem, i eminentno ga potvrđuje prvotisk glagoljskoga Misala »po zakonu rimskoga dvora«, koji je dovršen 22. veljače 1483. godine.¹³⁷

Zadobivena legalnost crkvenoslavenskoga bogoslužja, koje je, kao što smo već naveli, postalo prisutno i u katedrali i koje je od mjesnoga postalo pitanjem opće Crkve – nesumnjivo zbog misijskoga zadatka sjedinjenja pravoslavnih Slavena s Katoličkom crkvom koji je namijenjen glagoljaškom kleru – zahtijevala je, ističe Bogović, podizanje na višu razinu, što je podrazumijevalo kvalitetnije tekstove a u tu svrhu i valjanu vjersku i kulturnu, odnosno vrsniju književnu izobrazbu glagoljaškoga klera.¹³⁸ U tom smislu Hercigonja uočava kako u glagoljaškoj sredini u to doba raste svijest da je u tim novim okolnostima potrebno

¹³¹ Usp. E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 186.

¹³² Usp. Milan MOGUŠ, »O otpisu pape Inocenta IV. senjskomu biskupu Filipu«, str. 239, a o područjima primjene glagoljskoga pisma vidi: E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 201–212.

¹³³ Usp. Vjekoslav ŠTEFANIĆ, »Nazivi glagoljskog pisma«, *Slovo*, god. 17, br. 25–26, Zagreb, 1976., str. 23. Tu vidi iscrpno o nazivlju glagoljskoga pisma.

¹³⁴ Usp. E. HERCIGONJA, *Srednjovjekovna književnost*, str. 38.

¹³⁵ Usp. Josip BRATULIĆ, »Hrvatski jezik, hrvatska pisma«, *Povijest hrvatskoga jezika*. I. knjiga: *Srednji vijek*, Stjepan DAMJANOVIĆ (ur.), Zagreb, 2009., str. 52; E. HERCIGONJA, »Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja«, *Povijest Hrvata. Srednji vijek*, Franjo ŠANJEK (ur.), Zagreb, 2003, str. 300; Josip BRATULIĆ – Stjepan DAMJANOVIĆ, *Hrvatska pisana kultura. Izbor iz djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća*. sv. 1: *VIII. – XVII. stoljeće*, Križevci – Zagreb, 2005., str. 332. O novoostvarenoj tematskoj raznolikosti vidi: E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 208–212; E. HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjovjekovlja*, str. 204.

¹³⁶ Glede tih posljedaka otvaranja Zapadu vidi: *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, V. ŠTEFANIĆ i suradnici (ur.), str. 14.

¹³⁷ Usp. E. HERCIGONJA, *Srednjovjekovna književnost*, str. 210. Događaj prvotiska Hercigonja naziva »apogejem višestoljetne djelatnosti glagoljaških pisaca«, čime su se oni tom prvom hrvatskom i južnoslavenskom inkunabulum »pridružili samim počecima Gutenbergova medijsko-informacijskog prevrata«, *Isto*; i E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 212. Hercigonja i Bogović su u rečenome suglasni; za Bogovića je otpis Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu »magna charta uzlaznog perioda hrvatske glagoljaške kulture«, M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 257.

¹³⁸ Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 257. Usp. također i M. BOGOVIĆ, »Ozakonitelj hrvatske glagoljske kulture«, str. 12. Ispunjenjem ovih uvjeta, drži Bogović, staroslavensko bogoslužje biva od Katoličke crkve prihvaćeno kao »pozitivno i konstruktivno«. Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 257.

uvećati proizvodnju knjige i u kvantitativnom i u kvalitativnom smislu, te se kao posljedak te spoznaje očituje i nastojanje glagoljaša oko stjecanja sve vrsnijeg književnog obrazovanja.¹³⁹ U tu svrhu bilo je neophodno osnivanje odgovarajućih *škola i pisarnica*.¹⁴⁰ S obzirom na misijsku ulogu namijenjenu glagoljaškom kleru, Bogović pretpostavlja kako mu je Rim u tom smislu morao pružiti i adekvatnu materijalnu i kulturno-prosvjetnu pomoć, poput potpore u vidu osnivanja zavoda za školovanje kako bi ih osposobio za tu ulogu, te u vidu tiska glagoljskih knjiga, koji će mu s istom nakanom pružati u XVII stoljeću. U navedenoj potpori koja je, dakle, uslijedila da bi se mogla realizirati namisao s kojom su dani papinski privilegiji, Bogović vidi bitan čimbenik normalnog i slobodnog razvoja te širenja i kulturnog uzleta glagoljice, zajedno s bogoslužjem na crkvenoslavenskom jeziku.¹⁴¹

Kao značajan čimbenik spomenute težnje sve kvalitetnijoj književnoj izobrazbi, Hercigonja ističe i dovršetak reforme glagoljskoga pisma u vidu njezina »morfološkoga i grafijskofunkcionalnoga uređenja« do koje dolazi u drugoj polovici XIII. stoljeća¹⁴² Na razini »morfološke standardizacije«, riječ je o kulminaciji, odnosno dovršenju dvjestogodišnjega procesa (»prijelazno« odnosno »formativno razdoblje« hrvatske glagoljice) preoblikovanja glagoljice iz starije poluoble k uglatoj ustavnoj stilizaciji.¹⁴³ Na razini pak uređenja grafijskoga sustava dolazi do »funkcionalne redukcije grafemskog inventara«. ¹⁴⁴ Od dvaju ili više postojećih znakova za isti glas bira se onaj »koji će biti najjednostavniji i najbolje odgovarati novim potrebama«. Josip Hamm je u provedenoj stilizaciji vidio svjesni čin, i zaključio kako se nakon reskripata »moglo računati na nesmetanu uporabu glagoljice u Crkvi i to je sa svoje strane predstavljalo otvoreni poziv, da se sva sporna pitanja u glagoljskoj grafiji ured«¹⁴⁵.

Dva su reskripta Inocenta IV. prema Hercigonji ostavila svoj trag i na području jezika: njihov autoritet uvećao je osjećaj za vrijednost i značenje tradicionalnoga književnog jezika i za njegov ugled kao sakralnoga, odnosno kulturnoga jezika. Navedeno je moglo utjecati na književnojezičnu funkcionalnu diferencijaciju koja je otpočela krajem XIII. i dovršena početkom XV. stoljeća s ciljem da tekstovi budu što razumljiviji i budu što bolje usvojeni.¹⁴⁶ Hercigonja ističe kako je upravo unutar povoljnijih prilika u kojima je glagoljaštvo

¹³⁹ Usp. E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 179 i 187; ovo nastojanje Hercigonja veže uz već spominjanu prilagodbu baštinjenih crkvenoslavenskih biblijsko-liturgijskih tekstova *Vulgati* te uz prijevode s latinskoga. Kvalitativni uspon glagoljske pismenosti nakon reskripata Inocenta IV. Hercigonja konstatira i u djelu: Eduard HERCIGONJA, *Trojedina i tropismena kultura hrvatskog srednjovjekovlja*, str. 76.

¹⁴⁰ Usp. M. BOGOVIĆ, »Okolnosti pojave i razvoja glagoljice«, str. 257.

¹⁴¹ Usp. i M. BOGOVIĆ, »Ozakonitelj hrvatske glagoljske kulture«, str. 12.

¹⁴² Usp. E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 187 i 186; upravo se ovdje, po Hercigonji, uz obilježja fragmentarno očuvanog knjižnog repertorija 13. st. ogleda aktiviranje glagoljaških intelektualnih potencijala slijedom privilegija Inocenta XIII.

¹⁴³ Usp. *Isto*, str. 186 i bilj. 63–69.

¹⁴⁴ Usp. *Isto*, str. 186.

¹⁴⁵ Usp. i navodi: J. HAMM, »Datiranje glagoljskih tekstova«, str. 40–41; E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 186–187, koji ukazuje na Hamma. U navedenom Hammovu radu detaljnije o provedenoj stilizaciji, a također i u E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 186–187. Usp. i *Hrvatska književnost srednjega vijeka* (ur. V. ŠTEFANIĆ i suradnici), str. 14.

¹⁴⁶ Proces čini povlačenje hrvatskocrkvenoslavenskih sustavih elemenata iz svjetovnoga područja tako da hrvatskocrkvenoslavenski postaje jezik pridržan liturgijskoj uporabi, kao »medij« tekstova najvišega položaja; neliturgijski tekstovi od kraja 14. st. pišu se *hibridnim, prijelaznim* tipom književnog jezika

djelovalo nakon dvaju privilegija Inocenta IV. u njegovu kulturnom krugu uz tradicionalni književno crkvenoslavenski jezik hrvatskog tipa s vremenom ustrojen i »polifunkcionalan, stilski iznijansiran hrvatski čakavski književnojezični izraz«¹⁴⁷.

Spomenimo tek još jedan proces na koji su otpisi Inocenta IV. poticajno, odnosno »katalitički« djelovali, te jedan događaj koji je senjski privilegij mnogo kasnije omogućio. Konstatirajući, naime, utjecaj hrvatskoga običajnog prava na određena načela pravnoga i zakonodavnoga sustava te normi dalmatinskih gradskih središta, kao i njemu sinkrone, intenzivne stimulativne utjecaje u suprotnom smjeru, one na tradicionalnu duhovnost na glagoljaškom prostoru – a koji su se, i jedni i drugi, odvijali na silnicama »duhovnih, etnokulturalnih« procesa na istočnoj obali Jadrana, snažno određenih slavensko-romanskom simbiozom do koje je došlo na hrvatskom prostoru – Hercigonja pripominje kako su ti potonji utjecaji, oni na glagoljašku duhovnost, naročito djelatni počam od senjskoga i omiškoga privilegija.¹⁴⁸

Smisao privilegija glagoljanja senjskoga biskupa, spomenimo još na kraju, mnogo je stljeća kasnije iskoristio biskup J. J. Strossmayer, pozvavši senjskoga biskupa Posilovića na posvetu đakovačke katedrale. Beč i Pešta onemogućili su vršenje bogoslužja na staroslavenskome, dočim je biskup Posilović na to imao pravo gdje god se našao, te je i bečki nuncij to morao prihvatiti.¹⁴⁹

Osjećamo se obveznima dodati da su izrečena i mišljenja koja proturječe iznesenoj, »tradicionalnoj« koncepciji koja govori o višestoljetnoj zabrani slavenske liturgije sve do senjskoga i omišaljskoga privilegija. Prema toj posljednjoj, privilegiji Inocenta IV. bili bi rezultatom promjene u papinskoj politici gledom na glagoljaštvo te ostvarili intenzivan utjecaj na mnogim područjima i polučili gore navedene učinke. Suprotstavljajući tradicionalnoj koncepciji zabranâ činjenicu »opstojanja, rasta i širenja« glagoljske liturgije i spočitavajući joj navodnu utemeljenost na tek nekoliko spominjanja glagoljske pismenosti i liturgije u dokumentima tijekom 350 godina prije rečenih privilegija – držeći istom *zabrane*, a ne dopuštenja glagoljanja epizodičnima – mišljenja koja oponiraju tradicionalnoj koncepciji senjskom i omišaljskom privilegiju odriču karakter novine i promjene, odnosno zaokreta u crkvenoj politici, te dopuštaju da oni tek potvrđuju postojeće stanje, ističući pritom uvjete potrebne da bi se u određenom kraju liturgija vršila na jeziku koji

(čakavsko–crkvenoslavenski, crkvenoslavensko–čakavski, kasnije s kajkavskim i štokavskim elementima, a narodni (čakavski) idiom postaje pravni, poslovni, administrativni jezik praktične pisane komunikacije. Usp. E. HERCIGONJA, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskog srednjovjekovlja*, str. 204; Eduard HERCIGONJA, »Neke jezično-stilske značajke Vinodolskog zakona (1288.) i Krčkoga (Vrbanskoga) statuta (1388.)«, E. Hercigonja, *Na temeljima hrvatske književne kulture*, str. 517. *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, V. ŠTEFANIĆ i suradnici (ur.), str. 14, izriče kako čakavsko narječje, »zadržavajući tu i tamo patinu crkvenog jezika« predstavlja jezičnu normu.

¹⁴⁷ Usp. E. HERCIGONJA, »Glagoljaštvo u razvijenom srednjovjekovlju«, str. 183. U *Isto* detaljnije i o područjima njegove uporabe.

¹⁴⁸ Usp. E. HERCIGONJA, »Neke jezično-stilske značajke *Vinodolskog zakona* (1288)«, str. 510.

¹⁴⁹ Usp. S. DAMJANOVIĆ, »Otpis pape Inocenta IV. Senjskom biskupu Filipu godine 1248.«, str. 89, bilj. 10; M. MOGUŠ, »O otpisu pape Inocenta IV. senjskomu biskupu Filipu«, str. 241–242. Moguš na str. 241 istoga rada spominje kako je i senjski biskup Mirko Ožegović godine 1848. u crkvi sv. Marka nakon ustoličenja J. Jelačića za bana i odluke da se narodni jezik hrvatsko-slavonski uzdigne na razinu službenoga jezika u svim granama uprave Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, »misu na narodnom jeziku odpoji«.

nije latinski.¹⁵⁰ Kada bi se ta mišljenja pokazala dostatno argumentiranima te se istom uvidjela prevaga njihovih argumenata nad onima koja bi u odnosu na njih bila tradicionalna, pod pritiskom bi, dakako, tih prigovora valjalo revidirati pretpostavljene iznesene učinke senjskoga i omišaljskoga privilegija. Neke bi se od njih, slijedom navedenog, tada vjerojatno pripisalo čimbenicima koji nisu crkvenopolitičke naravi. Naišli smo na zanimljiva razmišljanja u tom pravcu iznesena gledom na reforme glagoljaških liturgijskih knjiga u XIII. stoljeću. Valja pripomenuti kako i su na navedene »novije« konceptije izneseni umjesni protuargumenti.¹⁵¹

Zaključak

Otpis Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu 1248. godine ozakonio je glagoljicu i crkvenoslavensko bogoslužje u hrvatskim krajevima u kojima je u danom trenutku ona bila u uporabi (Hrvatska, Dalmacija, Bosna), kao i senjskome biskupu gdje god se on nalazi te njegovim nasljednicima. Taj privilegij od velike je važnosti kao temelj kanonske porabe glagoljice u Hrvatskoj. Dotad crkvenoslavensko bogoslužje opstoji u svojevrsnoj »polulegalnosti« a njegova je uporaba podložna ograničavajućim uvjetima. Razlozi tomu leže u zabrinutosti papinstva za pravovjernost nauka koja je mogla biti ugrožena uzajamnim nerazumijevanjem glagoljaša i Rima uslijed razlike u jeziku i pismu, kao i u inzistiranju Rima na jedinstvu u latinskom bogoslužnom jeziku. Nov, drukčiji stav Kurije prema nelatinskim liturgijskim jezicima i obredima posljedica je novih crkveno-političkih okolnosti, ponajprije križarskih vojni, uslijed kojih Crkva mijenja neke svoje stavove pa i zakonodavstvo, a konkretizira se u IX. kanonu Lateranskoga sabora (1215.), koji ozakonjuje uporabu drugih liturgijskih jezika i obreda, u perspektivi željenog ostvarenja ponovnog jedinstva s Istočnom crkvom. Taj nov stav Kurije na hrvatskom prostoru zaživljuje Otpisom Inocenta IV. na molbu senjskoga biskupa Filipa (1248.), vidjevši u crkvenoslavenskom bogoslužju mogućnost obrane i širenja zapadnoga kršćanstva i pravovjerja u odnosu na Pravoslavnu srpsku crkvu i Crkvu bosansku, koje s glagoljašima čvrsto veže slavenski jezik. Glagoljaštvu se po njihovu bogoslužju povjerava misijska uloga. U toj perspektivi valja shvaćati i tzv. omišaljski privilegij (1252.). Slijedom dvaju navedenih privilegija dolazi do »sklapanja mira« glagoljaša i Rima, raspršeno glagoljaštvo postaje jedna zakonita zajednica te dolazi do definitivnoga povezivanja sa životom, obredom i običajima Rimske crkve, s čime je vjerojatno povezana bar jedna reforma hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga, tj. njihova prilagodba mjerodavnim latinskim u drugoj polovici XIII. st. Privilegiji rezultiraju učvršćenjem glagoljanja na širokom području, porastom društvenoga ugleda glagoljaša i aktiviranjem glagoljaških intelektualnih potencijala sve do prvih desetljeća XVI. stoljeća. Ono se očituje u vidu kvantitativnoga, kvalitativnoga i funkcionalnog širenja glagoljske pisane riječi, te privilegiji utemeljuju zlatno doba hrvatskoga glagoljaštva, odnosno njegove pismenosti i kulture uopće, obilježeno stalnim usponom: šire se glagoljica i glagoljska pismenost. Odobrenja pridonose otvaranju glagoljaške književnosti zapadnoevropskoj književnosti. Staroslavensko bogoslužje u katedrali i njegova nova misijska

---

¹⁵⁰ Opširnije vidi: A. R. CORIN, »O reformama hrvatskoglagoljskih liturgijskih knjiga«, str. 529–534.

¹⁵¹ Usp. *Isto*, str. 527–538; navodi se mišljenje F. W. MAREŠA. Usp. *Isto*, str. 528–529 i ovdje, bilj. 117.

uloga, poradi koje su izrečeni privilegiji, zahtijevaju kvalitetnije tekstove te stoga i vrsniju vjersku i književnu izobrazbu klera, kao i osnivanje škola i pisarnica. Pretpostavlja se u tu svrhu, nakon privilegijâ, materijalna i kulturno-prosvjetna pomoć Rima (osnivanje škola, tisak knjiga). Svijest o legalnosti glagoljice vjerojatno je utjecala i na odluku o sustavnoj provedbi morfološkog te grafijskofunkcionalnog uređenja glagoljskog pisma tijekom druge polovice XIII. stoljeća. Privilegiji su mogli utjecati i na književnojezičnu funkcionalnu diferencijaciju te se s vremenom ustrojava čakavski književnojezični izraz. Izrečena su i mišljenja koja dvama privilegijima odriču značaj novine te drže da privilegiji uz određene uvjete tek potvrđuju postojeće stanje. Pokažu li se dostatno argumentiranima, njihovom bi snagom valjalo revidirati značenje privilegija i neke od učinaka pripisati drugim činiteljima.

Summary

RESCRIPT OF POPE INNOCENT IV TO THE BISHOP OF SENJ (1248) UNDER THE PATRONAGE OF ST JEROME. THE FIRST PRIVILEGE OF SENJ FROM 1248

Content of this article is a concise overview of the most important information regarding the rescript of Innocent IV to Philip, bishop of Senj from 1248. Author analyzes legal aspects and content of the rescript, which is groundwork of the canon approval of the usage of Glagolitic script in the historical Croatian lands. Moreover, author delivers and discusses some information regarding the canonical position of Glagolitic script in Croatia from its earliest usage up to 1248, which is followed by a contextualization regarding ecclesiastical and political circumstances during the first decades of the thirteenth century. Namely, these circumstances shaped relations between Rome and other (non-Latin) liturgical languages and services, which included situation in Croatia, especially in the time when the rescript was written, since similar letter pope Innocent IV has sent also to Benedictines from Omišalj in 1252. In the conclusion author summarizes various aspects of significance and influence of these privileges to Senj and Omišalj.

KEY WORDS: *rescript of pope Innocent IV to Philip bishop of Senj (1248), rescript of pope Innocent IV to Benedictines of Omišalj (1252), Glagolitic script, Church-Slavonic holy service, ecclesiastical history, 13th century.*